

**UNIVERSITAT
JAUME I**

**TREBALL FI DE GRAU
GRAU EN HISTÒRIA I PATRIMONI**

**CERVERA DEL MAESTRAT EN TEMPS DE CANVIS.
DE LA REVOLUCIÓ EN LA GUERRA CIVIL
A LA REPRESSIÓ FRANQUISTA
(1936-1952)**

**REALITZAT PER:
DANIEL CERVERA SALVADOR**

**TUTORITZAT PER:
DRA. MARÍA ROSA MONLLEÓ PERIS**

CURS ACADÈMIC 2014-15

**DATA DE LECTURA:
11 de Novembre de 2015**

ÍNDIX

AGRAÏMENTS	I
RESUM/RESUMEN	II
ABSTRACT	III
INTRODUCCIÓ GENERAL	1
CAPÍTOL I. ESTUDI SOCIO-ECONÒMIC DEL MUNICIPI DE CERVERA DEL MAESTRAT EN LA PERÚBLICA	8
1. Aproximació geogràfica i històrica a Cervera del Maestrat	8
2. Nivell d'educació	10
3. Distribució d'oficis	11
4. El nom dels carrers	12
CAPÍTOL II. EL PAS DE LA REPÚBLICA PER CERVERA	15
1. Les eleccions del 14 d'abril	15
2. Els partits polítics i els sindicats d'esquerra de Cervera durant la República	17
3. La República Reformadora	23
CAPÍTOL III. LA GUERRA CIVIL, LA REPÚBLICA REVOLUCIONÀRIA A CERVERA (1936-1938)	25
1. Formació del Comitè Local i la Col·lectivitat	26
2. Dissolució del Comitè Local i constitució del Consell Municipal	34
3. L'arribada de les tropes franquistes	47
CAPÍTOL IV. LES DUES CARES DE LA REPRESSIÓ	49
1. La repressió republicana	49
2. La repressió franquista	54
CONCLUSIONS	60
A FONTS I BIBLIOGRAFIA	62
ANNEXOS	67

AGRAÏMENTS

Voldria Agrair, en primer lloc, a la meva família pel seu suport en tot el procés de realització d'aquest treball. He de fer menció especial a les meves àvies, les quals han tingut un paper especial en aquesta investigació, pel fet d'explicar-me tot allò del que se'n recordaven en aquella època. Elles han sigut la base d'aquest treball, i per aquest motiu voldria mostrar-los un especial agraïment. Les seves explicacions m'han ajudat a comprendre tot allò que va passar des de la perspectiva des de dintre, ja que elles ho van viure en primera persona.

Altrament, voldria agrair a l'alcalde de Cervera del Maestrat, l'historiador Adolf Sanmartín Besalduch, ja que aquest m'ha obert sempre les portes de l'Ajuntament i a tots els seus documents, inclús fora d'horari, així com la cessió de bibliografia personal. Tanmateix, voldria agrair el suport mostrat pels germans Sorlí, Casto i Josep Joaquim, ja que les seves visites guiades al llarg de la població em van resultar de gran ajuda. A tots ells, moltes gràcies.

Finalment, com no, agrair a la principal impulsora d'aquesta investigació, la meva professora i tutora Rosa Monlleó, ja que després de moltes hores, i el desmesurat interès que ha mostrat, aquest treball ha sigut una realitat. Agrair sobretot la gran paciència que ha tingut amb mi. També voldria mencionar als tècnics del Centre de Documentació per a la Recuperació de la Memòria Històrica Local, Alfredo Fornàs i Ivan Medall pel suport que m'han donat, sobretot en moments d'angoixa. Com no, agrair també a tot el professorat que m'ha transmès tots aquests coneixements al llarg d'aquests anys.

RESUM

El 14 d'abril de 1931 començava una nova etapa a Cervera, la qual va ser rebuda amb il·lusió i optimisme, creient que aquesta podria solucionar els antics problemes que la societat espanyola venia arrossegant d'antany. Aquesta etapa es va caracteritzar per una sèrie de mesures innovadores, les quals van afectar sobretot al camp de l'educació. La gran oposició al règim elegit democràticament va desembocar en una cruenta guerra l'any 1936 que va desestabilitzar el sistema en ambdós bàndols. En la zona baix el domini republicà es va dur a terme una revolució popular per les faccions d'esquerra més extremades, reflectida en el Comitè Antifeixista, la Col·lectivitat i la repressió republicana contra els elements més sospitosos de la dreta. En la franquista, la repressió de la dreta va aconseguir sotmetre a la població. En l'abril de 1938 s'acabava la guerra a Cervera. No obstant, començava un nou període marcat per la repressió i el sotmetiment. En aquest estudi anem a tractar de relatar tots els fets que succeïren durant aquest curt període, no per a remoure el passat, sinó per a fer memòria dels fets ocorreguts i que aquesta història no caigui en l'oblit, ja que com assegura l'historiador Alberto Reig Tapia: «[...] frente al olvido buscado y la usurpación de la memoria, historiadores, ciudadanos, políticos y agrupaciones debemos luchar por recuperar la memoria y contribuir a fijar los hechos históricos» (Reig Tapia, 1999: 194-195).

Paraules clau: República, guerra, revolució, repressió, franquisme.

RESUMEN

El 14 de abril de 1931 empezaba una nueva etapa en Cervera, la cual fue recibida con ilusión y optimismo, creyendo que esta podría solucionar los antiguos problemas que la sociedad española venía arrastrando de antaño. Esta nueva etapa se caracterizó por una serie de medidas innovadoras, las cuales afectaron sobre todo al campo de la educación. La gran oposición al régimen elegido democráticamente desembocó en una cruenta guerra el año 1936 que desestabilizó el sistema en los dos bandos. En la zona bajo dominio republicano, se llevó a cabo una revolución popular por las facciones más extremadas de la izquierda, reflejada en el Comité Antifascista, la Colectividad y la represión republicana contra los elementos más sospechosos de la derecha. En la zona franquista, la represión consiguió someter a la población. En el abril

de 1938 se terminaba la guerra en Cervera. No obstante, empezaba un nuevo período marcado por la represión y el sometimiento. En este estudio vamos a tratar de describir todos los hechos que sucedieron durante este corto período, no para remover el pasado, sino para hacer memoria de los hechos acaecidos i que esta historia no caiga en el olvido, ya que como afirma el historiador Alberto Reig Tapia: «[...] frente al olvido buscado y la usurpación de la memoria, historiadores, ciudadanos, políticos y agrupaciones debemos luchar por recuperar la memoria y contribuir a fijar los hechos históricos» (Reig Tapia, 1999: 194-195).

Palabras clave: República, guerra, revolución, represión, franquismo.

ABSTRACT

The 14th of April 1931 a new stage began in Cervera. The change was received with hope and optimism because people thought that it could solve the old problems that Spanish society had suffered for ages. This new stage was characterized by a series of innovative measures, which impacted specially at the field of education. The big opposition at the democratically elected government ended in a bloody civil war in 1936 than destabilized the polity in the two factions. In the republican area, a popular revolution by the most extremist leftist factions, like an Antifascist committee, the collectivity and the republican repression, took place against right-wing people. In the Franco area, the Francoist repression achieved to subjugate the population. In April 1938 the civil war finished in Cervera. However it began a new period of repression and subjugation. In this research work, we are going to try to report all the events that took place in this short period, not to stir up the past but to remember all the events that occurred and then, to avoid that this history fell into oblivion because as the historian Alberto Reig Tapia said: «[...] against sought forgetfulness and the usurpation of memory, historians, citizens, politicians and groups must fight to recover memory and help to establish the historical facts» (Reig Tapia, 1999: 194-195).

Key words: Republic, war, revolution, repression, Francoism.

INTRODUCCIÓ GENERAL

Elecció i delimitació del tema

La principal causa de l'elecció d'aquest tema es deu al meu origen, ja que des de sempre he viscut i soc Cerverí. Com a tal, estic molt interessat en la història del meu poble i les circumstàncies que l'envolten, ja que aquests coneixements ajuden a comprendre molt millor a les persones del seu entorn. Encara que ja tenia una idea, el període en concret del qual anava a parlar en el treball era una cosa que no tenia ben clara al principi d'aquesta proposta. No obstant, fa un temps vaig descobrir que dos dels meus besavis van participar en política durant la Segona República, amb la qual cosa se'm va despertar l'interès per saber més sobre ells, l'activitat que dugueren a terme i les circumstàncies que els envoltaren. A més a més, aquest és un període que no és massa conegut a Cervera, amb la qual cosa el meu interès augmentà per fer públics els meus coneixements i que arriben a tots els cerverins i cerverines.

Davant la proposta de treballs que se'm presentaven, vaig decidir comentar-li la decisió a la professora Rosa Monlleó, amb la qual gaudia d'una bona relació, ja que vaig exercir les pràctiques en el Centre de Documentació per a la Recuperació de la Memòria Històrica Local del qual ella és la directora. En una reunió juntament amb els tècnics del mateix centre Alfredo Fornàs i Ivan Medall, vaig exposar les meves propostes per a elaborar el TFG, les quals no es corresponien amb les que se m'oferien en la guia docent. La professora va acceptar amablement la meua proposta, i els tècnics em van animar, ja que ells també han elaborat aquest tipus de treballs dels seus pobles corresponents. D'altra banda, els coneixements adquirits en el centre em servien de gran suport a l'hora d'encaminar aquesta investigació.

Amb tots aquest fets ho tenia ben clar. Anava a parlar sobre el període de la Segona República a Cervera del Maestrat. No obstant, se'm presentava algun problema, ja que no existeix cap tipus de documentació referent al poble abans de l'any 1937. Davant aquesta trava, vam decidir deixar els dos primers biennis democràtics com a introducció i aprofundir més sobre la Guerra Civil, la Revolució Popular i la posterior repressió. És així com vaig començar la meua investigació.

Objectius

Amb el següent treball final de grau pretenc donar a conèixer tot allò que va ocórrer a la localitat castellonenca de Cervera del Maestrat durant el període històric comprès entre la proclamació de la Segona República i la repressió franquista, des d'una perspectiva local, però sense oblidar-nos de la dimensió comarcal, regional o nacional. Aquest període de temps ens resulta essencial per a conèixer molts elements de la nostra societat actual i extreure conclusions a nivell global. Però molt en especial, amb aquesta investigació pretenc destapar molts dels falsos mites que encara avui en dia perduren en la població, ja que quan es pronuncia el terme República a Cervera automàticament s'associa al darrer període de la guerra civil i tot el que va passar. Si en part es cert, també ho és que es van adoptar mesures positives per a la població. Tot és bo conèixer i recordar-ho, les coses bones i les roïnes, les primeres per a aprendre d'elles, i les segones per intentar no repetir el mateix error.

Hipòtesis principals

A través de l'estudi de tota la documentació i després d'haver fet una profunda reflexió de tot l'esdevingut, estic en disposició d'establir una sèrie d'hipòtesis de treball que tractaré de demostrar a mesura que redacti els diferents capítols d'aquest treball.

La primera hipòtesi que pretenc confirmar es que durant aquest període, des de la proclamació de la Segona República fins a l'entrada de les tropes franquistes, van predominar els partits d'esquerra sobre els de la dreta, ja que en aquesta comarca hi havia una gran mobilització sindical. Tanmateix, pretenc demostrar que, dintre del bloc que formava el Front Popular, no tots els partits eren iguals i actuaven de la mateixa manera i amb el mateix pensar en el poble.

La segona hipòtesi serà demostrar que el problema clau de la Segona República, la qüestió de la terra, no va tenir a Cervera les dimensions que assolí en altres indrets com Andalusia o Castella. No obstant, sí que es formarà una col·lectivitat, el funcionament de la qual anem a investigar.

Una tercera hipòtesi que pretenc verificar es que el Baix Maestrat, juntament amb la Plana Alta, van ser els territoris més revolucionaris després de l'alçament del 18

de juliol, ja que en la majoria d'indrets es formà un Comitè Local que va aconseguir desplaçar el poder dels antics ajuntaments i instaurar el procés revolucionari que s'encetava en el País Valencià amb l'inici de la guerra.

Altrament, la següent hipòtesi a demostrar es la dificultat en la que es va trobar el Governador Civil de Castelló a l'hora de substituir el Comitè Local, integrat majoritàriament per militants de la sindical CNT, per el Consell Municipal en el que entraven a formar part els partits polítics d'esquerra, més afins a les polítiques governamentals.

Finalment, una altra hipòtesis que em veig obligat a provar es que la repressió republicana va ser diferent a la franquista, ja que les dues tenien propòsits diferents i es van dur a terme de manera distinta.

Estat de la qüestió

A la zona nord del País Valencià, i més en concret en les comarques del Maestrat, hi existeixen molts pocs treballs referents al període que abasta la Segona República, i més en concret al període que comprèn des de l'esclat de la guerra civil fins a l'ocupació de les tropes franquistes d'aquestes terres, precisament el període en que més ens anem a centrar en aquest estudi.

Referent a localitats veïnes, sí podem trobar algun treball que ens analitza el període de la Segona República, cas de l'excel·lent llibre d'Adolf Sanmartin *Empresarios, políticos y sindicalistas. La pugna por el poder en el Benicarló de la II República*, en el que ens explica detalladament la petjada de la Segona República a Benicarló, o diversos articles de Jordi Romeu que ens informen sobre els documents extrets de l'arxiu de guerra de Salamanca. Encara que es troba un poc més llunyà, el municipi de Figueroles ha sigut estudiat minuciosament per Alfredo Fornas en la seva obra *Figueroles, un espai en temps de canvi*. Tanmateix, Vicent Grau ens ofereix una visió molt àmplia del pas de la República per Castelló de la Plana en el seu llibre *La Segona República a Castelló, una memòria històrica positiva*.

Pel que respecta al procés revolucionari, la constitució dels comitès antifeixistes i les col·lectivitats i la posterior substitució pels Consells Municipals, d'àmbit local existeixen molt poques monografies. Únicament articles i comunicacions de veïns locals

interessats en la historiografia del seu poble, o joves historiadors com és el cas de Pedro Fabregate Sanz en la seva comunicació *Col·lectivitzacions a Càlig: un somni trencat al final de la Guerra Civil*, la d'Alfredo Fornas Pallarés *Figueroles d'Alcalatén a través del silenci* i la de Iván Medall Chiva Ribesalbes, *de la revolució a la repressió*, publicades a Pelai Pagès (coord.) *La Repressió Franquista al País Valencià*, i l'article de Josep Joaquim Sorlí Moliner *La revolució popular i les seves conseqüències a Cervera del Maestrat (1936-1938)*, publicat a Rosa Monlleó (edit.) *Castelló al Segle XX*, en el qual m'he basat en gran mesura per a formalitzar el present treball. D'altra banda, publicacions com la d'Aurora Bosch ens expliquen les relacions entre la CNT i la UGT o la dinàmica del procés col·lectivitzador que es dona en el País Valencià, amb nombroses cites referents a les comarques del Maestrat, i el llibre de Manuel Vicent Balaguer *Conflicto y revolución en las comarcas de Castellón, 1931-1938*, ens ofereix un ampli estudi del procés revolucionari a les comarques de La Plana, especialment als municipis d'Almassora i de Borriana. També cal fer menció al llibre de Peirats, *La CNT en la Revolución Española*, tot i que aquest dona molt poques referències als pobles del Maestrat.

Referent a la repressió, tant el pròleg de Pelai Pagès *Les claus de la repressió franquista* com la comunicació de Vicent Grau *La repressió franquista i la memòria històrica a Castelló*, ambdós publicats a Pelai Pagès (coord.) *La Repressió Franquista al País Valencià*, ens informen detalladament sobre les causes i conseqüències de la mateixa, mentre que els dos llibres de Vicent Gabarda, *La Represión en la retaguardia republicana : País Valenciano, 1936-939* i *Els Afusellaments al País Valencià, 1938-1956*, ens aporten una àmplia visió sobre els fets succeïts en ambdós bàndols.

A nivell nacional sí que existeixen nombrosos estudis que abasten tot el període de la II República, cas tant del llibre de Ramón Tamames *La República, la Era de Franco*, com del de Menéndez Pidal *República y Guerra Civil*, o l'estudi d'Albert Girona *Història Contemporània del País Valencià*, el qual ens detalla els successos de la Segona República a nivell del País Valencià, però, com es lògic, aquests no es poden generalitzar a nivell local en tots els indrets. Per aquest motiu, els estudis locals ens ajuden a aprofundir sobre els fets que succeïren arreu de les localitats del Baix Maestrat durant aquest període.

Metodologia

La metodologia emprada per a posar a prova les anteriors hipòtesis, parteix d'una rigorosa investigació de les fonts utilitzades (bibliografia, fonts directes, entrevistes orals...). He procurat realitzar un anàlisi crític i minucios de cada una d'elles per a poder conèixer amb detall la finalitat, les idees i actuacions i els interessos socio-culturals que varen confluïr en el desenvolupament dels esdeveniments investigats.

Tenint en compte les aportacions del materialisme històric i de l'Escola del Annals, he dut a terme uns supòsits metodològics en aquesta investigació. Hi ha que destacar, a més, que des dels anys 80, han penetrat en Espanya les noves corrents historiogràfiques (Stone, microhistòria, tercera generació dels Annals, escola marxista anglesa) que donen el mateix espai d'importància als aspectes polítics-econòmics i als ideològics i culturals. Aquestes noves corrents han emparentat i col·laborat amb altres ciències socials com la antropologia, la sociologia i la psicologia.

Partint de les tendències historiogràfiques anteriorment citades, he pretès compaginar els següents mètodes d'investigació:

Analític: Realitzant una crítica externa dels documents utilitzats, així com la procedència i classificació dels mateixos per a poder analitzar el significat de cada text segons el context històric en el que està situat, com per exemple la Causa General, la qual aporta la visió des de la perspectiva del bàndol franquista.

Sintètic: A través de l'estudi global dels esdeveniments històrics, de les seves causes i conseqüències he pogut obtenir una imatge global que m'ha permès entendre la realitat de les causes i conseqüències de la República i la guerra.

Dialèctic: Amb aquest plantejament, s'ha pretès realitzar l'estudi de les relacions i la associació dels esdeveniments i les idees, tenint en compte les coincidències, contradiccions i interessos que subjacents darrere de les idees i dels fets, com per exemple l'actuació de la CNT i la d'altres partits i sindicats.

Estructural: Aquest mètode m'ha permès l'estudi integrat de totes les activitats humanes, la qual cosa em facilita la comprensió interactiva dels aspectes polítics, socials i econòmics.

Cronològic: L'enquadrament cronològic ajuda a situar els esdeveniments en el temps històric en el que es desenvolupen, com a conseqüència d'un procés iniciat en dècades anteriors.

Quantitatiu: He aprofitat les dades obtingudes al llarg de la investigació per a establir percentatges, taules i xifres absolutes i relatives.

Fons i arxius

En primer lloc, he de mencionar la rica informació que m'aportava la meua iaia Ángeles Ortí en les històries que em contava quan dinàvem els dos tot sols els divendres d'aquests anys enrere quan arribava al poble després d'haver passat tota la setmana estudiant a Castelló. A partir d'aquests coneixement previs vaig comprendre que les entrevistes orals aportaven una informació única que moltes voltes no es veu reflectida en la documentació existent, amb la qual cosa em vaig dirigir al CDRMHL de la UJI per a aconseguir més entrevistes orals relacionades amb Cervera. A partir d'aquí ja vaig saber encaminar la recerca d'altres fonts directes, com es el cas de les *Guies Provincials de la Província de Castelló* que es troben en l'Arxiu Municipal de Castelló, on també es troba la premsa de l'època que m'ha servit, entre d'altres coses, per a esbrinar el resultat de les eleccions.

Una de les principals fonts directes que s'utilitzen en aquest tipus de treballs són els Llibres d'Actes Municipals, els quals es poden consultar fàcilment a qualsevol ajuntament. El problema que hi trobem aquí, el qual m'ha suposat una gran trava, es que tots els documents pertanyents a l'Ajuntament, el Jutjat municipal o el Registre Parroquial varen ser cremats als pocs dies de l'inici de la guerra, amb la qual cosa no es conserva cap document municipal anterior a 1937, dificultant l'estudi d'aquesta etapa de la República. A partir d'aquesta data sí es pot consultar el que es el *Llibre d'Actes núm.1* de l'Ajuntament de Cervera.

Altres fonts directes que he consultat han sigut els *Sumaríssims Militars* que es troben en el CDRMHL, el *Cens Electoral* que podem trobar en l'arxiu de la Diputació de Castelló, el qual m'ha permès elaborar un estudi socio-econòmic de la població, o la *Causa General de Castellón de la Plana* la qual es troba a l'Archivo Histórico Nacional, Sección Fondos Contemporáneos, on es relata els fets succeïts a Cervera durant la guerra.

L'estudi de totes aquestes fonts, juntament amb la bibliografia anteriorment citada, m'ha permès elaborar la present investigació.

Estructura

El treball consta de quatre parts, en cada una de les quals es relata un assumpte o matèria diferent.

Començant pel primer capítol, es detalla un estudi socio-econòmic del municipi de Cervera del Maestrat durant els primers anys de la Segona República per a introduir-nos en el seu context i que ens obre les portes a l'estudi historiogràfic posterior.

En el següent capítol, es tracta els fets succeïts a Cervera durant els dos biennis republicans, des de la proclamació de la República fins a l'inici de la guerra. Aquest es un capítol breu, ja que com veurem posteriorment, hi contem amb escassa documentació.

El tercer capítol fa referència a tot el succeït durant el període d'entreguerres, la revolució popular que s'intentà instaurar des de la formació del Comitè Local fins a l'entrada de les tropes franquistes.

Per a acabar, el quart capítol ens detalla les actuacions de les dues repressions, la republicana i la franquista, així com la cota que assoliren i la forma d'operar d'ambdues.

CAPÍTOL I. ESTUDI SOCIO-ECONÒMIC DEL MUNICIPI DE CERVERA DEL MAESTRAT EN LA PERÚBLICA

Abans del discórrer històric de Cervera en la República, Guerra Civil i Franquisme, ens ha paregut convenient fer un anàlisi geogràfic-econòmic i històric de la població, donat que creiem que en aquests períodes històrics els veïns d'aquesta vila varen actuar condicionats pel seu context local, sense oblidar l'escenari general.

1. Aproximació geogràfica i històrica a Cervera del Maestrat

El municipi de Cervera del Maestrat s'ubica en el nord-est de la província de Castelló, al centre geogràfic de la comarca del Baix Maestrat, i el seu terme municipal, amb una extensió total de 94'1 kilòmetres quadrats, llinda a l'oest amb els municipis de La Jana, Sant Mateu i la Salzadella, al sud amb Santa Magdalena de Polpís, a l'est amb Peníscola i Càlig i al nord amb Sant Jordi i Traiguera. Cervera dista 74 kilòmetres de la capital de província, 11 de Sant Mateu, 14 de Benicarló i 24 de Vinaròs, actual partit judicial al qual es troba adscrit.¹

El nucli urbà, enclavat en la pròpia serra de la Vall d'Àngel Oriental i en el marge esquerre de la rambla de Cervera, es distribueix al voltant de la falda del castell i de l'església a través de estrets i accidentats carrers que, en forma de semicercles concèntrics, van descendint i adaptant-se a les corbes de nivell, dibuixant una xarxa de carrers molt irregular amb cases generalment estretes i altes.

Com ens ve indicat en la guia provincial de 1935, durant la Segona República, Cervera pertanyia al partit judicial de Sant Mateu i a la Diòcesi de Tortosa des d'un punt de vista eclesiàstic. La població contava amb 2.045 habitants, repartits entre unes 1.200 edificacions. Pel que respecta a les comunicacions, el servei de correus contava en el poble amb una carteria que rebia girs postals de fins a 250 pessetes. Hi havia telèfon municipal, i la carretera de Benicarló a Sant Mateu enllaçava el transport terrestre entre el poble i la costa. Pel que fa a infraestructures, per aquell temps Cervera ja contava amb xarxa de llum elèctrica i hi havien dues basses a l'interior de la població les quals permetien l'abastiment d'aigua, ja que en aquell moment no existien les canalitzacions i

¹ GENERALITAT VALENCIANA, DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA, UNIVERSITAT DE VALÈNCIA (2005): «Cervera del Maestre» a *Gran Enciclopedia de la Comunidad Valenciana*, Volum 4, Premsa Valenciana, València, pp. 279-280.

el clavegueram. A part d'aquestes, hi havia dues fonts a l'exterior de la població; el Pou de Sant Vicent a un kilòmetre de la població, situat al marge dret de la rambla i on també hi existien uns llavadors on les dones es desplaçaven per a rentar la roba, i el pou de la Cerverola, situat a 1'5 kilòmetres en direcció cap a Sant Mateu.²

Els vestigis històrics més importants els trobem sens dubte en el castell d'època musulmana, on també s'hi troben vestigis d'època ibèrica. La capella de la Verge de la Costa es situava a dins d'una de les seves torres, actualment destruïda. L'església major era l'edifici més emblemàtic, dedicat a l'Assumpció de la Verge, situada en un dels punts més alts de la població, amb els seus altars i una imatge de la Verge de la Costa datada del segle XIV. Tanmateix, també hi existia l'ermita de Sant Sebastià i l'ermita del Carme, aquesta última a extramurs de la població i en ruïnes.

El seu clima ha sigut sempre temperat i benigne degut a la seva proximitat a la costa i l'escassa altitud mitja del seu terme municipal, i la parla tradicional sempre ha sigut el valencià. Les principals festivitats locals, les quals encara es celebren avui en dia, es donaven el 20 de gener en honor al patró Sant Sebastià i el 8 de setembre en honor a la patrona la Verge de la Costa. Les dues duraven dos dies i eren de caràcter cívic-religioses.³

La seua població, al llarg de la història s'ha dedicat principalment a l'agricultura, encara que la ramaderia també ha tingut un pes determinat en l'economia local, tal i com ho demostren les nombroses edificacions ramaderes al llarg del terme, tals com corrals, masos, camins i abeuradors. Al llarg del temps, els escassos recursos hídrics, la difícil topografia del terreny, i l'escassa qualitat edafològica de les seves terres han donat lloc a una agricultura de secà, de baixos rendiments i de component estrictament familiar, on els seus principals productes han sigut oli, garrofes, ametlles, figues, blat, faves, patates, cigrons, ordi, pèsols i fruita. El seu terme municipal també conta amb nombroses mines de marbre de gran valor, actualment completament abandonades.

Referent al terme de Cervera, el seu relleu irregular ve determinat i condicionat pel seu posicionament en l'alineació de la serra de la Vall de l'Àngel oriental, i ocupa també part de les Talaies d'Alcalà en la part sud-est. Solament la part est presenta un relleu regular coincident amb la Plana de Vinaròs-Benicarló. A grans trets, es tracta d'un relleu que va augmentant la seva altitud d'est a oest, passant dels 150-200 metres

² *Guía de la provincia de Castellón, 1934.* AHMC.

³ *Ibídem.*

fins als 400 metres. Les elevacions més significatives les trobem en el sector sud-oest, on trobem cims com el dels Revoltons, el cim més elevat del terme superant els 700m, la Xirivella, les Llobateres o la Mola. Per altra banda, en el sector nord només destaca el cim de la Coroneta del Calvo a la serra de la Perdiguera, amb una altura modesta de 516 metres. Un altre element singular del l'irregular relleu cerverí es el que ve configurat per la xarxa hídrica, sent la Rambla de Cervera i els nombrosos barrancs els causants de tan abrupte relleu.⁴

Amb aquesta dificultat a l'hora de desenvolupar les diferents activitats, els agricultors i ramaders han anat buscant solucions al llarg de la història, resolent molts d'aquests problemes recorrent a la pedra en sec, per tal d'obtenir un terreny mes anivellat, amb la qual cosa es configura un paisatge de muntanyes abancalades i amb nombroses construccions de pedra en sec.

2. Nivell d'educació

Una bona font d'informació pot ser la obtinguda en els censos electorals, els quals ens poden aportar nombrosa informació i realitzar estadístiques referents a la població. Aquests els podem trobar en l'Arxiu Històric de la Diputació de Castelló. En el meu cas, he analitzat el cens electoral de 1934, una vegada la República es troba instaurada, i l'he comparat amb el cens de 1895 per a realitzar un estudi de l'evolució de la població.

En l'any 1895 sumem un total de 398 persones que no saben llegir ni escriure, mentre que els que sí ho fan arriben a 246.⁵ En 1934, les persones que no saben llegir ni escriure són 618, mentre que els que es troben alfabetitzats sumen 822.⁶ Per tant, hi ha hagut un avanç en l'escolarització. Referent l'any 1934, les xifres es poden desglossar entre barons i femelles: El total de barons alfabetitzats es de 475, mentre que el total de les dones es de 347. Per altra banda, el total de barons que no es troben alfabetitzats es de 250, mentre que les dones sumen un total de 368.⁷

⁴ GENERALITAT VALENCIANA, DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA, UNIVERSITAT DE VALÈNCIA (2005): «Cervera del Mestre» a *Gran Enciclopedia de la Comunidad Valenciana*, Volum 4, Premsa Valenciana, València, pp. 279-280.

⁵ *Cens electoral de 1895*. (ADPC).

⁶ *Cens electoral de 1934*. (ADPC).

⁷ En aquell temps, molts estudiant abandonaven l'escola abans de temps o directament no hi assistien per la necessitat d'ajudar en la vida econòmica de la família. Els xiquets exercien les tasques agrícoles o ramaderes, mentre que les xiquetes, a banda d'ajudar en el camp, també col·laboraven en les feines domèstiques de la casa, com ara la criança dels fills, cosa que explica el seu menor índex d'alfabetització.

Realitzat l'estudi comparatiu entre els dos censos, observem que, referent al procés d'alfabetització, i per tant el nombre d'individus escolaritzats, el nombre d'analfabets de sexe masculí ha descendit en uns 100, mentre que el nombre de barons que saben llegir i escriure ha augmentat en quasi 250.⁸

La diferència social per barris o carrers és un fet que no apareix a Cervera, vers que al ser un poble tan menut, la gent es distribueix sense seguir un patró, instaurant-se normalment en les cases que reben per herència o per mitjà d'algun familiar. També hi ha que dir que l'estrat social superior no destaca per la seva presència a Cervera, sent la majoria de la població jornalers o llauradors i algun propietari.

Tenint en compte les dades referides a les dones, s'observa que, tot i que encara hi ha més dones analfabetes que les que saben llegir i escriure, aquesta xifra no es molt distant, ja que amb prou feines hi ha una diferència de 20, cosa que ens du a pensar amb optimisme i considerar que en un termini de temps no mol llarg aquesta tendència s'invertirà. També es pot observar que la majoria de dones analfabetes ja passen dels 50 anys, és a dir, que quasi totes les dones joves ja saben llegir i escriure. En les guies provincials apareixen mestres i mestresses per a cada sexe, cosa que ens afirma que els xiquets i xiquetes es troben ben atesos. En conclusió, es major el nombre de barons alfabetitzats que de dones, però aquesta tendència està retrocedint i comença a igualar-se.

3. Distribució d'oficis

En relació a la distribució dels oficis, s'observa, clarament, que la professió de jornalera continua sent la més comú, encara que també observem que de 1895 a 1934 ha descendit el nombre de jornalers, augmentant el número de llauradors. Aquest fet ens podria indicar que s'ha produït un augment en el nivell de vida dels ciutadans.

De la mateixa manera també s'observa una varietat major en el número d'oficis. Es passa dels 24 tipus d'oficis diferents que hi havia en el 1895 als 34 existents en 1934.

⁸ Aquestes dades de millora es refereixen sols als homes, donat que en el cens de 1895 no tenim dades sobre les dones ni sobre la seva alfabetització, ja que aquestes apareixen per primera vegada en els censos a partir de 1933, any en el que se'ls permet el vot per primera vegada.

També podem veure que, tot i que la majoria de dones (711) te com a ofici “labores”,⁹ observem que hi ha quatre dones (2 mestres i 2 modistes), que treballen fora de casa. Aquest fet no significa que les altres dones no treballaren fora de casa, sinó que el treball d’aquestes quatre està reconegut, ja que apareix en el cens. Aquest reconeixement ens porta a pensar que ens trobem davant del principi de la alliberació de la dona, a la que ja se li permet treballar fora de casa, tot i que sigui en dues professions eminentment femenines.

4. El nom dels carrers

De les primeres mesures que pren un nou règim és la propaganda. Que millor propaganda que els noms dels carrers. Encara que sembla que els noms dels carrers al poble sempre han sigut igual no ha sigut així. Molts dels noms de les plaques que lluien els carrers de Cervera fan referència a elements de la Primera República o personatges o fets rellevants de la Segona República. Així, comparant el plànol de 1934 amb un plànol actual, en els carrers de Cervera s’observen els següents diferents grups de noms:

- Personatges històrics destacats: Conformen els noms de carrers més abundants en l’any 1934; com podem veure, molts carrers reben el nom de personatges històrics destacats durant la República, ja siguin presidents de la Primera República, com per exemple carrer Pi i Margall, carrer Salmeron, o carrer Castelar, personatges destacats de la causa lliberal, com ara el carrer Rafael de Riego¹⁰, o el carrer de l’heroïna Mariana Pineda¹¹, o grans militars o ideòlegs republicans com ara carrer Fermín Galán y García Hernández¹² o carrer Blasco Ibáñez¹³. Naturalment, tots aquests noms es suprimeixen amb la instauració del franquisme, i molts d’ells passen a rebre noms de personatges locals importants o noms de santorals.

- Conceptes de càrrega ideològica: distingim noms de carrers com la Avinguda Jaca, condecorant l’heroic alçament contra la monarquia d’Alfons XIII, i el carrer Catorze d’Abril, en honor a la data de la proclamació de la II República, així com la Plaça

⁹ Aquesta paraula resulta enganyosa, ja que la dona també treballava en faenes del camp, tal i com ens ho confirmen Ángeles Ortí Viñes i Isabel García García en l’entrevista E-362 a Ángeles Ortí Viñes i Isabel García García, Centre de Documentació per a la Recuperació de la Memòria Històrica Local.

¹⁰ Rafael de Riego va dirigir l’alçament militar que va donar pas al triomf del Trienni Lliberal.

¹¹ Mariana Pineda va bordar la primera bandera lliberal, motiu pel qual va ser executada en el 1831.

¹² Fermín Galán i García Hernández van ser els dos capitans republicans que es van alçar en Jaca abans del triomf de la Segona República i van ser afusellats.

¹³ Escriptor, periodista, intel·lectual i polític espanyol afí a la República.

República. A l'igual que passa amb els noms dels personatges històrics de la República, amb l'arribada del franquisme aquests es suprimeixen i són substituïts per santorals o personatges destacats en el franquisme. La Plaça República passa a nomenar-se Plaça Maestrat.

A banda dels noms relacionats amb la República i altres deguts a la situació geogràfica o la proximitat a un edifici simbòlic com el carrer Major, carrer Castell o plaça Fàbriques, durant aquest període no s'observa cap nom de sant degut a la laïcitat de l'Estat. Aquest anàlisi dels noms dels carrers durant la Segona República ens indica que la corporació municipal estava formada per un partit republicà.

TAULA 1. RELACIÓ DELS NOMS DELS CARRERS DURANT LA SEGONA REPÚBLICA I ACTUALMENT

SEGONA REPÚBLICA	ACTUALMENT
Carrer Pi i Margall	Carrer Fray Salvador
Plaça Fàbriques	Plaça Fàbriques o Bassa
Carrer Peníscola	Carrer Peníscola o Magistrado
Carrer Major	Carrer Màrtires
Plaça República	Plaça Maestrat
Carrer Rafael de Riego	Carrer Pati
Carrer Galán y Garcia	Carrer Nou
Carrer Salmeron	Carrer Planet
Avinguda Jaca	Carretera Sant Mateu
Carrer Mariana Pineda	Carrer Camí la Sénia
Carrer Catorze d'Abril	Carrer Santa Genoveva
Carrer Marimon	Carrer Obispo Marimon
Carrer Calvari	Carrer Calvari
Carrer Fredes	Carrer Doctor Ballester
Carrer Les Parres	Carrer Les Parres
Carrer Castelar	Carrer Santa Bàrbara
Carrer General Palau	Carrer General Palau
Carrer Església	Carrer Mossèn Zaragoza
Carrer Castell	Carrer Castell
Carrer La Barsella	Carrer La Barsella
Carrer Blasco Ibáñez	Carrer Vallada
Carreró Blasco Ibáñez	Carreró Vallada
Carrer Mestre Bellés	Carrer del Carmen o Capelletes
Carrer Cantó	Carrer Don Sebastian Ballester o Cantó

Font: Cens electoral de 1934. Elaboració pròpia

El canvi es deu principalment a qüestions ideològiques, ja que es tracta de suprimir tota referència a l'Església i al caciquisme (Fornàs, 2015: 329).

Per descomptat, aquests noms tornen a canviar amb la instauració del Franquisme, i actualment, ja no trobem cap d'aquests noms a Cervera. No obstant, la gent més major del poble encara recorda la majoria d'aquests noms i la seva antiga situació. Sí és cert que, per no dir quasi tots, molts d'aquests noms instaurats durant el Franquisme són els que trobem avui en dia en els carrers de Cervera. Actualment, l'únic carrer que conserva un nom relacionat amb la República es el carrer General Palau¹⁴. Aquest, al ser un nom republicà, durant el període del franquisme es va eliminar, i el carrer va passar a nomenar-se carrer Costura. Actualment, podem observar que el carrer continua sent el de General Palau, ja que aquest va ser una de les persones referents nascudes a Cervera.

Per altra banda, basant-nos en els censos, podem observar que els carrers més habitats continuen sent els mateixos: Carrer Nou/García y Galán, Carrer Peníscola/Magistrado, Carrer Cantó/S. Ballester, Carrer Vallada/Blasco Ibáñez o Carrer Fredes/Dr. Ballester. Actualment, a excepció del carrer Cantó, els carrers Nou, Peníscola, Vallada y Dr. Ballester continuen sent els més poblats.

Es curiós també el cas de la gent que viu en masies disseminades per tot el terme. El número d'habitants de les masies descendeix, ja que l'any 1895 hi havia 21 persones, solament barons, vivint en masies. A l'any 1934, aquest número s'havia reduït a 18, tenint en compte que estem parlant tant de homes com de dones. Per aquest fet, queda clar que cada vegada més gent va abandonant els masos i la vida en el camp per a traslladar-se al poble,¹⁵ ja que en els municipis, els masovers podien gaudir d'uns serveis, unes infraestructures, una seguretat i una qualitat de vida que no posseïen en els masos (Fornàs, 2015: 75).

¹⁴ Destacat general republicà natural de Cervera.

¹⁵ Actualment, sols queda una masia habitada durant tot l'any, el mas de la Pallerea.

CAPÍTOL II. EL PAS DE LA REPÚBLICA PER CERVERA

La Segona República fou proclamada el 14 d'abril de 1931 i va durar fins el primer dia d'abril de 1939. Aquesta esperançadora experiència venia marcada per la cada vegada més controladora i repressiva dictadura de Primo de Rivera i, sorgirà pel triomf de les candidatures republicanes a 41 capitals de província. Anteriorment es precedeix una Restauració on dos partits es tornaran la governabilitat de l'Estat, amb continus fraus electorals, un fort sistema caciquil, un país en crisi institucional i econòmica, un exèrcit excessivament introduït dins les estructures de l'Estat i una societat marcada per un desmesurat pes religiós. Cal recordar els antecedents de la proclamació de la Segona República que molts cops s'obliden per comprendre aquesta època.

La Segona República aprovarà una Constitució, la de 1931, on els seus punts bàsics seran: el laïcisme de l'Estat, la defensa dels drets humans i l'ordenament jurídic dels mateixos (drets i llibertats individuals i col·lectives, sufragi ampliat als dos sexes), organització democràtica de l'Estat, una sola cambra de representants, reconeixement del matrimoni civil i del divorci... Tot i els seus ideals, tindrà que fer front a multiplicitat de problemes: el problema religiós, la qüestió agrària, les relacions laborals, la reorganització de l'Exèrcit i els nacionalismes històrics (bascos i catalans).¹⁶

1. Les eleccions del 14 d'abril

El 12 de febrer de 1931 es varen celebrar arreu de la nació espanyola unes eleccions generals les quals pretenien refermar el sistema de la Restauració i la monarquia, però que de forma insospitada, serviren per a acabar amb el propi sistema que pretenien apuntalar. D'aquesta manera doncs, el canvi de sistema polític es degué als resultats electorals obtinguts arreu de la nació, en els quals els partits republicans sortirien clarament favorits davant d'una davallada important dels monàrquics, cal citar en les principals ciutats, ja que en la major part de les zones rurals guanyaren els partits monàrquics.

¹⁶ JULIÀ DÍAZ, SANTOS (2004): «Introducción» de *República y Guerra Civil*, dirigida per JOVER ZAMORA, JOSÉ MARÍA. *Historia de España Menéndez Pidal*, Volum XL, Espasa Calpe, València, pp. XI-XXX.

El significat de la derrota dels monàrquics i la caiguda de la Restauració el trobem en que aquest règim es venia descomponent des d'anys enrere, ja que durant més de cinquanta anys, per la incapacitat dels seus dirigents no va saber satisfer les demandes de llibertat i modernització que amplis sectors de la societat espanyola venien exigint d'antany (Aguilar, 1986: 195).

No obstant, en la comarca del Baix Maestrat es donarien uns resultats electorals sorprenents, sobretot si tenim en conte que en aquesta zona hi hagué una important base de suport al carlisme en el segle anterior. Els resultats parlen per sí mateixa: Cervera aconseguiria 4 regidors monàrquics i 6 republicans, donant una clara victòria als republicans. Més extrem seria el cas de poblacions com Vinaròs, Rossell, Peníscola, Càlig o Salzadella en les que els monàrquics no aconseguirien ni un sol regidor.

TAULA 2. RESULTATS EN NOMBRE DE REGIDORS DE LES ELECCIONS DEL 12 D'ABRIL DE 1931

<i>Població</i>	<i>Monàrquics</i>	<i>Republicans</i>
Alcalà de Xivert	7	6
Salzadella	0	9
Canet lo Roig	0	10
Sant Mateu	2	10
Càlig	0	11
Benicarló	9	6
Cervera	4	6
Peníscola	0	11
La Jana	3	7
Sant Jordi	6	3
Rossell	0	10
Traiguera	7	2
Sant Rafael	7	0
Vinaròs	0	16
Xert	8	2
<i>Total</i>	<i>53</i>	<i>109</i>

Font: Heraldo de Castellón, 13 d'abril de 1931

La corporació d'aquest nou ajuntament es mantindrà fins a l'inici de la guerra, ja que a banda de les eleccions del 12 d'abril de 1931 no es celebren més eleccions municipals durant el període de la Segona República.¹⁷

2. Els partits polítics i els sindicats d'esquerra de Cervera durant la República

En quant als partits polítics i sindicats que existiren a Cervera durant l'etapa de la Segona República, desafortunadament disposem de molt poca informació i documentació sobre aquests, tot i tenint en compte que cada un d'ells va disposar tant de Llibre d'Actes com Llibre de Socis, però per desgràcia aquests es troben desapareguts o simplement en mans de famílies que prefereixen mantenir-los en l'anonimat.

A través de la tradició oral, coneixem famílies amb una llarga tradició en la militància de partits d'esquerra, inclús abans de la República. Sols cal remuntar-nos a la Primera República per a testimoniar la presència del sentiment republicà a Cervera, i es que es durant aquesta època quan es crea el Centre Republicà, situat al carrer Nou, vial que passarà a denominar-se "Galán y García" durant el període de la Segona República. Aquest domicili serà el primer en lluir la bandera tricolor el dia de la proclamació de la Segona República.

Considerant que les idees i els ideals republicans varen estar perseguits durant la Restauració, i en especial durant la Dictadura de Primo de Rivera, el Centre Republicà de Cervera va continuar operant baix el nom d'un sindicat, el Sindicat Agrícola de Cervera, el qual es va crear l'any 1906. Sota les seves sigles amagava les activitats i pensaments del Centre Republicà, i és que les reunions de la Junta General del sindicat es celebraven en la seu del Centre Republicà, el qual es coneixia popularment com «lo Centro». En la documentació que actualment posseeix la cooperativa agrícola del municipi, la Cooperativa San Isidro de Cervera, apareix el llibre d'Actes del Sindicat

¹⁷ Malauradament, amb l'inici de la guerra i la formació d'un comitè revolucionari davant el buit de poder que experimentà l'ajuntament, com mes avant explicarem, la major part dels documents de l'Ajuntament i del Jutjat Municipal, tals com el llibre d'Actes municipals, el registre de la propietat, etc... foren cremats i destruïts per membres extremats de la CNT, en molts casos per la ignorància dels qui ho feren, amb la qual cosa avui en dia a penes disposem de documentació referent a l'època. A pesar d'aquest contratemps, anem a intentar plasmar tot el que sabem referent al període que comprèn entre la proclamació de la Segona República i les eleccions de febrer de 1936.

Agrícola de Cervera¹⁸, ja que aquesta va adquirir tots els bens i les possessions de les cooperatives i sindicats d'esquerra de la població durant els primers anys del Franquisme.

Amb la proclamació de la Segona República el dia 14 d'abril de 1931, a l'igual que va ocórrer en molts d'altres indrets, davant la llibertat que aquesta oferia molts partits progressistes es varen refundar, però els que vertaderament varen experimentar una autèntica expansió foren els sindicats d'esquerra.¹⁹ En el cas de Cervera, el sindicat de la CNT va sorgir de la penombra després de la persecució a la que varen ser sotmesos durant la Dictadura de Primo de Rivera.

Pel que fa als partits i sindicats de dreta de Cervera no disposem de cap informació al respecte, ja que els seus llibres d'afiliats varen ser destruïts a l'ermita de la Font de l'Avellà de Catí, per part de la filla d'un militant d'esquerres, el pare de la qual li ordenà destruir aquests documents per a evitar represàlies sobre algun militant de dretes en el poble. Josep Joaquim Sorlí, en una entrevista oral realitzada a Rosa Viñes Sorlí, ens afirma el següent:

[...] Va confirmar que quan va esclatar la guerra civil ella i els seus germans, a excepció del seu pare, es dirigiren amb carro a la Font de l'Avellà on hi estava la seua mare i que dos dies després es va presentar el seu pare amb uns papers i li va demanar a ella que els cremés i que una volta cremats els tirés pel clavegueram. Després de fer-ho el seu pare Joaquín Viñes li va dir de quins papers es tractava. Així és que, afortunadament, alguna persona de militància dretana va salvar la seua vida amb aquest fet (Sorlí, 2006: 481).

No obstant, la Causa General de 1941-1947 sí ens testimonia la presència de la *Derecha Regional Agrària* a Cervera, ja que en el seu sumari apareixen alguns dels seus militants que varen sofrir la repressió per part dels elements més extremats d'esquerra. En la mateixa, s'afirma també que «en esta localidad no existió ningún acto de participación en favor del Glorioso Movimiento Nacional», la qual cosa ens porta a pensar que el sector de la dreta es trobava molt debilitat o sumís en aquell moment.²⁰

¹⁸ El Llibre d'Actes del Sindicat Agrícola de Cervera va romandre 60 anys desaparegut sota la paperassa de la Cooperativa San Isidro de Cervera, i va ser trobat l'any 2001 per Josep Joaquim Sorlí Moliner, el qual elaborà un minuciós treball molt interessant sobre aquest sindicat.

¹⁹ Tal i com afirma Vicent Grau, durant la Dictadura de Primo de Rivera es va fer front al desenvolupament del sindicalisme de classe i es condemnaren els atacs contra el liberalisme oligàrquic per part de la ideologia socialista i llibertaria per a evitar la revolució socialista. Així doncs, la pràctica dels partits polítics i sindicats va ser prohibida, i totes les institucions, des de diputacions fins a ajuntaments, foren reestructurades. Per a més informació consultar GRAU, V. (2012): *La Segona República a Castelló: una memòria històrica positiva*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

²⁰ *Causa General de Castellón de la Plana, número 43, ramo separado de Cervera del Maestro.*

En relació a la resta, es documenta que el partit més antic fou Unió Republicana, per bé que inicialment es va tractar d'una organització social més que d'un partit, i ja posteriorment va entrar a formar part d'aquestes sigles polítiques. Aquest partit es constituïa a través del Centro Instructivo Republicano de Cervera, afiliat a Unió Republicana. L'objecte del centre no era més que instructiu, tant en l'ordre social com en el polític, realitzant una fervorosa al·legoria als pilars republicans de la igualtat, la fraternitat i la solidaritat.²¹

Els orígens de la societat es remuntem fins al febrer de 1918, quan els seus membres organitzadors, Lorenzo Ferreres i Salvador Ballestes, expedien una còpia de la seva creació al governador de Castelló. (Sorlí, 2006: 482)

La seu social d'Unió Republicana es situava al carrer Blasco Ibáñez número 19. En ell podien entrar a formar part tots els majors de 16 anys que acceptaren a la República com a única forma de Govern. La quota oscil·lava entre les 3 i les 6 pessetes anuals. L'evolució del nombre d'afiliats es desconeix. No obstant, en el carnet del correligionari Joaquin Cervera Sorlí figura el número de soci 38, a data de 29 de novembre de 1937, la qual cosa ens indica que per aquesta data hi havia almenys 38 socis. Tanmateix, poc abans de l'entrada de les tropes franquistes, per l'abril de 1938 es contaven 24 membres. La militància era exclusivament cerverina, a excepció d'un metge, Remigio Añó Fibla, el qual procedia de Benicarló.

El *Sindicato Único de Oficios Varios* de Cervera, adscrit a la CNT, es creava el 15 d'agost de 1931. Els principals organitzadors varen ser José Sorlí i Ramón Fonollosa, i la seu es va situar al carrer General Palau número 5. La quota per soci era de 50 cèntims mensuals per als homes i de 25 cèntims per a les dones i els aprenents. Pel mes d'abril de 1938, la societat contava amb 52 afiliats, tots procedents de Cervera a excepció de quatre refugiats que procedien de Màlaga, Cofrent, Valdepeñas i Castro de Río. En la seva militància destaquen dues famílies de Cervera que varen ser les principals divulgadores de les idees anarquistes pel municipi: els *Mistonés* i els *Botins*.

D'acord als estatuts de l'Agrupació Municipal d'Izquierda Republicana de Cervera, aquesta es constituïa amb data del dia 4 d'abril de 1936 com una «[...] entidad local de carácter político que se regirá democráticamente, actuando con arreglo a las normas generales que determine la Organización Nacional del partido del mismo

²¹ Tota la informació referent a la composició i estructuració dels partits polítics i sindicats ha sigut extreta de l'article de Josep Joaquim Sorlí combinat amb el document *Serie Asociaciones, 1935-1938, Fondo Gobierno Civil*. AHP CASTELLÓ.

nombre» (Sorlí, 2006: 482). La seva seu es situava en el carrer Blasco Ibáñez número 30, en la mateixa casa on hi estava el Centre Republicà. Hi podien entrar a formar part tots els majors de 21 anys, sempre que hi estiguessin avalats per dos components del partit, i la quota era de d'una pesseta mensual per afiliat.

En la seva primera junta figurava com a president Juan Bautista Sales, mentre que José Segarra exercia el càrrec de secretari, Fernando Salvador de tresorer i Ángel Vicente Sorlí i Joaquín Montaner de vocals. L'evolució de la seva militància es desconeix, però sí sabem que per l'abril de 1938 contava amb 17 membres, tot i que abans de l'inici de la guerra la seva militància fou superior. Alguns d'ells tingueren que fugir del poble per la repressió que sofrien per part d'alguns membres del Comitè Local, com és el cas del seu president, Juan Bautista, el qual va aconseguir escapar del poble gràcies a que alguns veïns el varen avisar amb antelació de que alguns individus del Comitè anaven a buscar-lo a casa. Es més, d'aquests membres que figuren en la primera junta, per l'abril de 1938 tan sols hi apareix José Segarra en la seva representació.

El següent partit en constituir-se fou el Partit Socialista Obrer Espanyol, el qual es formava el dia 10 d'abril de 1937 baix una comissió organitzadora encaminada per Juan José López i Manuel Ortí. A nivell comarcal, el moviment socialista es va nodrir a través de dos focus distints; tal i com explica Adolf Sanmartín, per una banda, els treballadors de l'estació de RENFE de Benicarló difonien els seus ideals socialistes, els quals es varen propagar a la majoria de pobles de la contornada; d'altra banda, el partit socialista de Sant Mateu va ser un gran propagandista, i es que els dos membres de la comissió organitzativa dels socialistes de Cervera pertanyien a la corporació sanmatevana.²² A pesar de tot, la seva militància en el sindicat afí de la UGT ja era provada des d'abans de la creació del PSOE de Cervera.

En una còpia del manuscrit de la seva creació es diu el següent: «Reunidos en el día de la fecha los camaradas de esta localidad entusiastas de las ideas de Marx y con el fin de organizarse en partido acuerda constituir la Agrupación Socialista de Cervera del Maestre [...]» (Sorlí, 2006: 484). La seva seu social es va situar en el carrer Pi i Margall número 1, i la quota d'afiliat era de 20 cèntims setmanals. El seu primer president va ser

²² Per a més informació, consultar SANMARTÍN BESALDUCH, A. (2001): *Empresarios, políticos y sindicalistas. La pugna por el poder en el Benicarló de la II República (1931-1936)*, Pratsevall, Benicarló.

Eduardo Marí Vidal, mentre que el càrrec de secretari l'exercia Francisco Navarro, sent substituït poc temps després per José Maria Cardona Puig.

El Partit Comunista de Cervera es creava amb data de 27 de setembre de 1937. La seva formació es la més peculiar de totes, i es que tots coneixem com el Partit Comunista va començar a evolucionar dins el període de la guerra civil a causa de diversos factors (govern de Negrín, front de Madrid, relacions amb la URSS...) (Girona, 1992: 272). D'aquesta forma, de l'escassa militància amb la que contava al principi de la guerra, passà a convertir-se en el principal partit al final d'aquesta. És així com es formà Radio Cervera, dins del Partit Comunista d'Espanya, el 27 de setembre de 1937. En els seus estatuts figura la creació d'una "Associació Cultural Política", l'objectiu de la qual es fomentar l'estudi de les doctrines marxistes i treballar per a la transformació del capitalisme en un nou ordre social (Sorlí, 2006: 484). La seva seu social es situava a la Plaça República, l'actual Plaça Maestrat. La quota per soci era d'una pesseta mensual, i tot i desconèixer l'evolució de la seva militància, a l'abril de 1938 contava amb 16 afiliats. El càrrec de secretari general l'ostentà Severino Rodríguez, mentre que el secretari d'organització fou Braulio Fuster de la Fuente. Severino era de Navarra, i en aquell moment també exercia de secretari del Consell Municipal. Tots els altres militants eren del poble, a excepció d'un refugiat procedent de Madrid, anomenat Francisco Nogueras Nogueras.

La següent formació que es constitueix es l'Agrupació Anarquista de Cervera, a primers de desembre de 1937, la qual es troba adscrita a la *Federación Anarquista Ibérica*, una altra dins la varietat d'entitats d'esquerra que varen aflorar en aquest període. Aprofundint en els seus estatuts, es pot deduir que aquest partit fou creat per la CNT com una arma electoral i política, conjuntament amb la Federació Ibèrica de Joventuts Llibertàries amb la qual es lligava ideològicament. La comissió organitzadora la varen formar Ramón Fonollosa i Vicente Monzó.

La seu social es situava al carrer Major número 17, i la quota d'afiliat era de 2 pessetes mensuals. Per a poder entrar a formar part de l'organització, es requeria haver estat enquadrat en el moviment anarquista des d'abans del mes de juliol de 1936, ja que al accedir es comprovava documentalment si l'individu havia actuat com a militant d'alguna organització o sindicat.

Pel que fa al sindicat de la UGT, inicialment hi existien dues branques a Cervera: la de Treballadors de la Terra i la d'Oficis Varis, que comprenia tots els altres

treballs no relacionats amb la terra, com per exemple el de comerciant. En els seus estatuts es declara el següent:

La Unión General de Trabajadores de España es una institución eminentemente de productores, organizados por grupos afines de oficios y profesiones liberales, que, para mantenerse en sólida conexión, respeta la más amplia libertad de pensamiento y táctica de sus componentes, siempre que estén dentro de la orientación revolucionaria de la lucha de clases y tiendan a crear las fuerzas de emancipación integral de la clase obrera, asumiendo algún día la dirección de la producción, el transporte y la distribución en intercambio de la riqueza social.²³

Tot i no saber exactament la data de la seva creació, sí sabem que la branca d'Oficis Varis va ser creada abans de l'inici de la guerra, mentre que la de Treballadors de la Terra va ser creada amb posterioritat a aquesta. A data d'abril de 1938, el sindicat, ja unificat, contava amb 52 afiliats, curiosament el mateix nombre de militants que hi havia en el sindicat de la CNT per les mateixes dates.

Inicialment hi existia una divisió entre aquestes dues branques, tot i que amb el pas del temps, aquestes acabaran fusionant-se en una sola UGT. Aquest fet es produïa el primer dia de juny de 1937.

La branca de Treballadors de la Terra estava presidida per Joaquín Viñes Moliner, i el seu secretari era José Marí. En la d'Oficis Varis no coneixem la relació dels seus membres, però sí sabem que la seu es situava en la mateixa casa on hi estava la seu d'Unió Republicana, la qual cosa ens porta a pensar que podria servir de base social a l'entitat política d'UR i de sindicat d'aquest. La quota d'afiliat era de cinquanta cèntims mensuals.

Tot i estar fusionades les dues branques, existiran continues tensions entre aquestes dues, com es el cas que es donà el dia 1 d'agost de 1937, quan la secció de

Treballadors de la Terra va enviar un escrit al Governador de Castelló on li informava que es trobaven disconformes amb la composició del Consell Municipal d'aquella data, ja que de les dues branques de la UGT, la de Treballadors de la Terra tenia el doble d'afiliats que la d'Oficis Varis, però en el consell hi tenien la mateixa representació. Tanmateix recalcava el seu interès en que el PSOE entrés a formar part del consell (Sorlí, 2006: 486).

Casos similars de confrontacions d'aquet tipus també es donaran amb el sindicat de la CNT, com, per exemple, en el moment en el que es constitueix el Partit Socialista

²³ *Estatutos de la Unión General de Trabajadores*, Madrid, 1932. Fons: família Cervera Salvador.

de Cervera, ja que segons els anarquistes, la secció de la UGT Treballadors de la Terra pensava formar el partit polític per a obtenir més representació al Consell Municipal.

La branca de Treballadors de la Terra també posseirà la seva pròpia cooperativa, la “Cooperativa Agrícola Obrera de Cervera”, la qual estarà en funcionament de manera legal fins a la seva dissolució a l’octubre de 1937.

3. La República Reformadora

La Segona República va ser un període històric el qual ha estat molt tergiversat durant decennis. Als anys del Franquisme es va donar una imatge d’un règim fracassat que va enfonsar la nació, justificant la guerra de la següent manera: «Caudillo guiado por Dios salvó España de los rojos, quienes nos llevaron a una guerra inevitable».

La realitat es que la Segona República vindria acompanyada d’un període de progrés i moltes reformes, les quals tingueren les seues virtuts i els seus defectes, si més el que es pretenia en aquest règim era donar una espenta social i modernitzadora a un país endarrerit respecte als seus veïns europeus. Durant aquests anys es durien a terme una sèrie de projectes molt interessants, tant des d’un punt de vista nacional com local. Tal i com relata Albert Girona referint-se al País Valencià:

D’aquestes eleccions eixirien un parlament i un govern plenament identificats amb la política de reformes: Constitució, Estatut de Catalunya, Llei de Divorci i Matrimoni Civil, Llei de Congregacions Religioses i Llei de Reforma Agrària, entre altres.

La situació, emperò, es capgiraria en poc de temps, en bona mida perquè l’oposició al reformisme fou extremament virulenta tant des de les files conservadores com de les sindicalistes d’esquerra, i sovintejà una conflictivitat social que, a poc a poc, va erosionar les relacions entre radicals i blasquistes i reformistes republicans i socialistes (Girona, 1992: 251).

Malauradament, com ja s’ha dit abans, degut a la destrucció dels documents municipals a l’inici de la guerra civil, poc es pot documentar sobre les reformes que es van dur en el poble. No obstant, sí he trobat un escrit molt interessant en la Causa General de 1941-1947, en el que es diu:

Desde las elecciones de febrero de 1936 hasta el Glorioso Movimiento Nacional, no ocurrieron disturbios graves ni atropellos que alteraran el orden en dicha localidad, únicamente a últimos de junio de 1936 y estando en construcción el Grupo Escolar en el que trabajaban unos doce Hombres, los dirigentes de la C.N.T. capitaneados por Juan Antonio Sorlí Ballester (a) Botins, Tomás Fuster Monzó (a) De la Roca, Antonio Sorlí Peregrí (a) Flaret y Francisco Ciurana

Besalduch (a) Cabut, obligaron que todos los de la C.N.T. fuesen a la huelga como protesta por no estar afiliados a dicha sindical los trabajadores del citado Grupo Escolar, estos fueron obligados por la fuerza a suspender los trabajos por los huelguistas que a continuación cortaron por tres puntos distintos el teléfono municipal con San Mateo e impidieron que pasase el coche de línea en dirección Càlig poniendo grandes troncos y maderos en la carretera obligándole a permanecer en dicho lugar varias horas. Las Autoridades locales enviaron por un propio un telegrama a San Mateo para el Excmo. Sr. Gobernador Civil de la Provincia y por la noche se presentó un autocar de la Guardia Civil que restableció el orden.²⁴

Aquest escrit ens desvetlla una de les principals obres públiques que es portaren a terme durant aquest període, el Grup Escolar tal i com el coneixem avui en dia, i es que segons Tamames: «durante el período cubierto por el gobierno provisional y Azaña se construyeron más escuelas que las puestas en marcha por la Monarquía en casi un tercio de siglo» (Tamames, 1988: 75). Unes línies mes avant, el mateix ens conclou que:

Puede afirmarse que durante el gobierno provisional y el primer bienio, la República planteó un ambicioso programa de reforma y mejora de la enseñanza, que supo llevar a la práctica en gran medida. El decidido propósito de educar al pueblo se hacía patente por primera vez en nuestra historia (Tamames, 1988: 77).

²⁴ *Causa General de Castellón de la Plana, número 43, ramo separado de Cervera del Maestre.*

CAPÍTOL III. LA GUERRA CIVIL, LA REPÚBLICA REVOLUCIONÀRIA A CERVERA (1936-1938)

Per al dia 16 de febrer de 1936 es convocaren eleccions a Corts. En aquest context hi havia quatre blocs clarament separats. Per una banda, es presentaven els radicals, els quals sortiren desfavorits de la legislatura passada en la que governaven a causa de diversos escàndols i escissions dins el partit. Per una altra banda, es presentava el bloc de la dreta, representat en el poble per la *Derecha Reginal Agraria*. El tercer bloc era el que formaven els tradicionalistes, nom baix el qual s'ocultaven, ja que bàsicament constituïa una mera representació dels carlins. Finalment, els partits que s'agruparen baix el pacte del Front Popular serien Unión Republicana, *Izquierda Republicana* i els socialistes.

TAULA 3. RESULTATS DE LES ELECCIONS DEL 16 DE FEBRER DE 1936 A CERVERA

<i>Candidat</i>	<i>Bloc</i>	<i>Vots</i>
Lerroux	Radical	317
Cantos	Radical	309
Morelló	Radical	342
Calot	Radical	311
Fabra	Dreta	152
Villalonga	Dreta	141
Martí	Dreta	137
Sanz	Tradicionalista	128
Bou	Tradicionalista	1
Soler	Tradicionalista	1
Casas (IR)	Esquerra	331
Fé Castell (Ind.)	Esquerra	342
Sapiña (PSOE)	Esquerra	342
Hidalgo (UR)	Esquerra	341

Font: *Heraldo de Castellón*, 17/02/1936

En els resultats obtinguts en la primera volta, cap dels candidats va aconseguir superar el 40% dels vots, per la qual cosa es va tenir que procedir a una segona volta. Degut als resultats, es varen marcar tres propostes en el procedir a la segona volta: la primera es que els candidats que no havien aconseguit el 8% de l'escrutini es quedaven

fora de la convocatòria; els radicals, donat els mals resultats que varen obtenir van optar per retirar-se de la pugna electoral; la tercera proposta va ser que dos dels candidats de la dreta es varen retirar també, quedant solament Villalonga i Martí com a representants de la dreta.

En aquesta segona volta, el Front Popular es proclamaria vencedor de les eleccions, reafirmant i inclús ampliant els resultats anteriors. Malgrat tot, el nou Govern gaudirà de poc temps per a reafirmar-se, ja que pocs mesos després tindrà lloc l'alçament militar en el Marroc, el qual acabarà convertint-se en una cruenta guerra civil que ocasionarà la descomposició de molts òrgans de Govern al llarg de l'Estat.

Un dels motius de controvèrsia que originaren grans conflictes ideològics durant la Segona República fou l'assumpte de la terra i la reforma agrària. Al contrari del que succeí en molts indrets del país, la qüestió de la terra a Cervera no fou un gran problema, ja que a diferència dels grans latifundis existents en Andalusia o Castella, en la comarca del Baix Maestrat la terra es trobava repartida entre mitjans i petits camperols majoritàriament. A Cervera, doncs, es divisava una propietat fragmentada en petites i diverses finques al llarg d'un terme municipal de 9.410 Hectàrees de superfície i en les que es cultivava el típic cultiu de secà com l'ametlla, la garrofa, l'oliva i el blat. La indústria era quasi inexistent, amb un caràcter marcadament artesanal i familiar, composada per fusteries, constructors, ferreries... i en quant al sector terciari existien petits comerços tals com barberies, cafès, carnisseries, i comestibles.

1. Formació del Comitè Local i la Col·lectivitat

L'origen del conflicte militar de 1936-1939 es relaciona directament amb el fracàs del projecte democràtic de la Segona República i amb l'ambient de conflictivitat i revolució al qual s'havia arribat durant els últims mesos. En aquest sentit, més que un esclafit, la guerra civil representà la fi d'un llarg procés d'enfrontaments polítics i socials, però també la fi d'un projecte democràtic i legal que un colp militar va tractar d'aturar per la força de les armes.

En aquest context, a partir de l'alçament militar tots els òrgans corporatius es van veure modificats i la política valenciana ja no seguiria les directrius del Front Popular, sinó que aquesta es va veure influenciada per la contesa i es va desenvolupar un original procés revolucionari al llarg de tot el País Valencià. Així, aquesta última etapa de la República la podem dividir en tres períodes, en els quals es marcaran

diferents pautes, tal i com el seu nom indica: el primer període serà el de revolta i revolució, el segon de centralització i el tercer de militarització, el qual ja no afecta a Cervera a causa de la precoç entrada de les tropes franquistes (Girona, 1992: 264).

A l'inici de la revolta militar del 18 de juliol de 1936, serien molts els militants d'esquerres que es llançaren als carrers per a sufocar un alçament provocat pel descontent de la dreta davant els resultats de les urnes. El colp triomfà en el sector nord-oest de la península, però en va ser determinant el fracàs en les principals ciutats. Una vegada es va sufocar la rebel·lió, en la majoria d'indrets es formaren els comitès antifeixistes, com a resposta al colp d'estat i el buit de poder que aquest originà.

Per a entendre millor els fets, Albert Girona ens explica:

A partir de les primeres setmanes d'agost es pot afirmar que comença la reestructuració política i institucional de la rereguarda valenciana amb la imposició de nous criteris polítics, d'hegemonia i de poder més en consonància amb el procés revolucionari que s'encetava. Això ho motiva el fet que les forces frentepopulistes, adés hegemòniques, es veuen superades per l'esquerra a causa de l'ascens de les sindicals –especialment de la CNT- i la creació d'una xarxa de comitès alternatius al poder central republicà, als governs civils i ajuntaments. Perquè l'alçament, que en un principi pretenia ser una contrarevolució preventiva, havia acabat provocant la revolució social que volia evitar.

Fou així com molts ajuntaments van acabar sent suprimits i substituïts per comitès revolucionaris locals, l'estabilitat dels quals la garantien les forces més avantguardistes del Frente Popular de febrer del 1936 i els sindicats, encara que amb una distribució ben diferent dels pactes electorals de primers d'any (Girona, 1992: 268).

A Cervera, com a molts pobles de la comarca, va ser la CNT la davantera en prendre el control de la situació i per la força de les armes va aconseguir ocupar l'Ajuntament, substituint als membres de la corporació municipal per un Comitè Revolucionari sota el seu poder. Aquest comitè regentarà l'autoritat i el poder del poble fins que a l'abril de 1937 serà substituït per una Junta Local. Per tant, ostentaran el poder durant quasi un any.

Les primeres mesures preses pel comitè no foren les típiques d'un consistori, sinó més be les característiques d'un estat de guerra. Hem de tenir en compte que la CNT era una de les organitzacions d'esquerra més extremades. S'identificaven sota la ideologia de l'anarquisme, i ja durant el transcurs dels dos biennis anteriors varen causar nombrosos disturbis i accidents. L'esclafit de la guerra significà per a ells l'oportunitat òptima d'aconseguir el propòsit que venien buscant des de feia temps: instaurar el

socialisme llibertari en substitució del capitalisme.²⁵ En aquest context, l'apoderament dels Ajuntaments els permetria dur a terme aquesta revolució popular tan esperada.

Durant els primers dies serà destruïda tota la documentació de l'Ajuntament de Cervera. Enfront del mateix es va encendre una gran fogata on es varen destruir entre d'altres els documents del registre de la propietat, les Actes municipals i la documentació del Jutjat Municipal. La propietat privada era un dels seus principals objectius en atacar, amb la qual cosa els béns i interessos de la gent rica i de dretes varen ser atacats. El comitè va requisar terres principalment, cases, tendes, vehicles, armes, diners i objectes personals. Inclús es va prohibir sortir de la població sense el permís del Comitè. (Sorlí, 2006: 461)

L'altre organisme afectat per la política del comitè, tant a nivell local com estatal va ser l'església, per considerar-se aliats dels conspiradors. En el poble van sofrir una gran repressió. Inicialment, els capellans eren insultats, e inclús es pedrejaven les seves cases.²⁶ A mesura que avançava la contesa, els membres del comitè van intentar accedir a l'església per assetjar-la i espoliar-la, i finalment ho aconseguiren, encara que alguns dels propis membres de la CNT s'hi oposaven, la qual cosa ens afirma que no tots els seus components hi pensaven de la mateixa forma.²⁷ També hi ha que dir que molts d'aquest fets vingueren precedits per la presència de membres cenetistes d'altres poblacions i en ocasions de grups milicians com la Columna de Ferro, els quals es desplaçaven per les poblacions de la comarca exaltant a la ja excitada població (Vicent, 2006: 137). D'aquesta forma van tenir lloc els afusellaments de persones vinculades a la dreta o amb l'església, així com el saqueig de la mateixa, però també cal destacar l'assassinat de persones d'altres poblacions que fugien desesperats per la repressió de les seves respectives poblacions, com es el cas de dos veïns de Beseit que van ser detinguts a les afores de la població i que no gaudiren de major sort, però aquest és un tema que tractarem en un capítol posterior.

Habitualment s'han relacionat aquests crims amb els òrgans governamentals, acusats com a màxims responsables d'aquestes atrocitats. Res més lluny de la realitat, almenys en el cas de Cervera, i es que els autors d'aquests delictes foren grups incontrolats de membres del comitè juntament amb cenetistes extremats d'altres

²⁵ Per a més informació consulteu VICENT BALAGUER, M. (2006): *Conflicto y revolución en las comarcas de Castelló, 1931-1938*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

²⁶ Entrevista E-362 a Ángeles Ortí Viñes i Isabel Garcia Garcia, CDRMHLUJI.

²⁷ Entrevista E-257 a Paquita Ciurana on diu que el seu oncle Sebastian Ciurana s'hi va oposar amb tots els seus mitjans disponibles, CDRMHLUJI.

poblacions com hem dit abans. Inclús trobem un manuscrit redactat per mossèn A. Brau. Amb data de 25 de juliol de 1955 en el que ens relata que Tomàs de Joan Feliu, l'alcalde elegit en les últimes eleccions de 1936, va ser qui va impedir l'entrada dels extremats a l'església uns dies abans del seu assetjament. El manuscrit ens relata que l'alcalde, davant la situació que es vivia, es va apropiat de la clau de l'església, advertint al rector de que fera apropiació de tots els béns de l'església, i posteriorment va fer una crida per a que tots els feligresos acudiren per a emportar-se els objectes propis tals com cadires, bancs, sants... A continuació va tornar a tancar l'església, continuant la clau en el seu poder. Va donar la ordre als rectors de que no sortiren de casa per a evitar algun acte desagradable, ja que descaradament rebien algun insult. L'atmosfera es va carregar tant en pocs dies que contínuament van estar demanant-li la clau de l'església per a destrossar-ho tot. Aquest, al resistir-se a entregar la clau va ser acusat de feixista i se'l va insultar descaradament. Fins i tot aquest va ser un dels que els membres del comitè van anar a buscar per a empresonar-lo, però afortunadament va aconseguir salvar la vida gràcies a que va ser avisat poc temps abans de que aquest fet ocorregués, podent fugir a temps de la població (Sorlí, 2006: 462).

En un fragment dins la Causa General de 1941-1947 ens informa que la seva forma d'operar era la següent:

La forma de actuar de los dirigentes y sus colaboradores era por medio del Comité, el cual nombraba delegados para que de su orden se cumplimentase cuanto dicho organismo deseaba, pero como en el repetido organismo había una mayoría aplastante de la C.N.T. y además eran también los elementos de más acción, resulta que todo cuanto hacia el Comité era lo que ordenaba la C.N.T. ya que el mismo estaba absorbido por la mencionada sindical.²⁸

Durant els primers dies després d'esclatar la guerra passaven per Cervera camions de voluntaris en direcció al Front d'Aragó. Tots els individus que desitjaven anar a l'exèrcit roig o a les milícies es presentaven davant la CNT o la UGT, on sol·licitaven un aval. Una vegada obtingut, pujaven als camions o es dirigien a Castelló pel seu propi conte, i de dita ciutat se'ls assignava una destinació.²⁹ Alguns dels joves que es varen allistar voluntàriament ja no varen tornar a casa, perdent la vida en diversos fronts de batalla. Es pot citar el cas de Juan Redó Sorlí o José Ferrer Fuster. Aquests joves es varen enrolar fonamentalment en la famosa Columna de Ferro, la qual tenia una gran activitat en la zona i inclús hi havia un membre en actiu a Cervera,

²⁸ *Causa General de Castellón de la Plana, número 43, ramo separado de Cervera del Maestro.*

²⁹ *Causa General de Castellón de la Plana, número 43, ramo separado de Cervera del Maestro.*

anomenat “el Xató del Ferré”, original d’Alcalà de Xivert, el qual feu alguns discursos i mítings a l’ermita de Sant Sebastià (Sorlí, 2006: 462).

El Comitè Local es va crear l’agost de 1936, pocs dies després de començar la guerra, contant amb el suport del Comitè Comarcal. La seva seu es va instal·lar inicialment en el carrer General Palau, en la casa coneguda com el *Xocolaté*, encara que poc temps després es va traslladar a la Plaça República, en la casa de “Melis”, on va perdurar fins ben bé l’entrada dels franquistes. La seva estructura estava composta per un president, el primer dels quals fou Ramonet Ciurana, vulgarment conegut com *misto*, diferents vocals i un secretari, càrrec que ostentava Antonio Sorlí Ferreres. La resta de la composició del Comitè estava formada exclusivament per gent de Cervera, a excepció d’un membre anomenat *Saragossà* degut al lloc d’on procedia, el qual feu cap al poble possiblement al fugir de la ciutat on varen triomfar els partidaris del bàndol franquista. Encara que ja s’ha mencionat abans, cal tenir en compte també la presència en el poble d’un membre de la famosa Columna de Ferro, *el Xato del Ferré*, d’Alcalà de Xivert, un important dirigent anarquista que influiria contundentment en les decisions i activitats del Comitè.

Es pot afirmar que hi hagué una constant relació entre el Comitè Local de Cervera i el Comitè Comarcal. Sols cal veure la monografia d’Adolf Sanmartín, on ens afirma que la seu del Comitè Comarcal estava situada a Benicarló, i que un dels seus membres i màxims dirigents, tant a nivell comarcal com local fou Francisco Javier Ferreres, conegut com a *Màlio*, el qual era de Cervera.³⁰ D’altra banda, també destaquem un altre cas d’un cerverí en les altes esferes de la CNT comarcal, Bautista Cardona Balaguer, el qual va ser nomenat secretari general d’aquest comitè en el Congrés Comarcal de les Joventuts Llibertàries celebrat a Sant Mateu en l’any 1937 (Sorlí, 2006: 463).

Tanmateix, hi hagué famílies amb una gran simpatia anarquista que es deixaren sentir notablement en el poble, tant abans com després de la guerra. Podem citar els *Mistonés*, els *Flares*, *Roquetes*, o els *Carpantos*. Citem en especial als *Mistonés*, mols dels quals eren membres del Comitè Local, amb una gran militància anarquista i que

³⁰ Per a més informació sobre Francisco Javier Ferreres, consulteu SANMARTÍN BESALDUCH, ADOLF (2001): *Empresarios, políticos y sindicalistas. La pugna por el poder en el Benicarló de la II República (1931-1936)*, Pratsevall, Benicarló.

fins i tot varen acollir a gent de les terres de l'Ebre que venien buscant feina durant un temps.³¹

Pel que fa a les obres del Comitè, les seves primeres mesures estigueren encaminades a la confiscació de terres, cases i bens personals dels principals representants de la dreta en la localitat. Poc temps després, encara que no podem confirmar la data exacta de la seva constitució, es creava la primera col·lectivitat de la població, la qual es va nomenar *Col·lectividad Libre de Cervera*, en la que es van posar a treballar les terres que havien sigut confiscades per part del Comitè. Entre les seves més apreciades possessions destaquen les terres de Borrull, el mas d'Aragó, les terres d'Anselmo, les de Tomàs *dels Pans*, el molí d'oli situat a la Plaça Fàbriques, el molí d'oli de Severino, el mas del Comunyer i diferents finques urbanes com la casa de *Melis*, on estava situat el Comitè, la casa d'Anselmo o el Saló de l'Estrella. També es varen confiscar dues barberies i una fusteria per a satisfer les seves necessitats. Així mateix, es va començar a donar utilitat a aquestes propietats, i la quadra de la col·lectivitat va anar a parar a la casa molí de la Plaça Fàbriques, Tot seguit, els col·lectivistes es van posar a treballar en les terres del mas d'Aragó i en els camps al voltant del molí. Respecte al nombre i la superfície total de la terra que es va apropiat el comitè, Aurora Bosch ens afirma que foren un total de 12 finques requisades amb una extensió aproximadament de 246 Hectàrees.³²

Una altra informació molt valuosa es la que ens dona Peirats en els seus volums *La CNT en la Revolución Española*, el qual ens afirma en unes breus línies que la col·lectivitat de Cervera es va fundar d'acord a una assemblea oberta que es va celebrar en la Plaça República, i aquesta estava composta per unes vuitanta famílies. A l'igual que passava en el Comitè, la majoria dels seus membres eren cenetistes. En quant a l'organització de la feina, es varen crear quatre grups de treball diferents que es dividien les tasques agrícoles en les terres requisades pel Comitè. Ens explica també la relació dels sous, en els quals destaca una gran diferència de gènere. Així mateix els homes cobraven 3,5 pessetes diàries de jornal, les dones 2,5 pessetes i els menors es rebaixaven fins a 1,5 pessetes.³³

³¹ Entrevista E-257 a Paquita Ciurana, CDRMHLUJI.

³² BOSCH SÁNCHEZ, A. (1983): *Ugetistas y libertarios. Guerra Civil y Revolución en el País Valenciano, 1936-1939*, Alfons el Magnànim, València.

³³ PEIRATS, J. (1971): *La CNT en la revolución española*, Ruedo ibérico, París.

Els béns requisats en les cases dels més rics de Cervera, tals com matalassos, llits, llençols o cortines es destinaren a un improvisat hospital de sang per si era necessari prestar assistència als ferits republicans del front.

Entre d'altres mesures que prengué el Comitè destaca la decisió de confiscar totes les armes de foc que hi havia en la població, per temor a que les que es trobaven en possessió de rivals polítics causaren algun accident. Així doncs, el Comitè va requisar un total de 88 armes de caça, les quals van anar a parar a l'ermita de Sant Sebastià. En aquesta ermita, a banda d'arsenal, també va tindre les funcions de magatzem i s'utilitzava habitualment per a fer mítings durant la guerra. L'encarregat de custodiar les armes era *Moxú l'armé*, mot que rep a conseqüència del càrrec que ostentava. Amb tot, el vint de juliol de 1936, tan sols dos dies després de l'inici de la guerra, es rebia a Castelló un telegrama en el que el Comitè informava que totes les armes de foc de la població havien sigut requisades (Sorlí, 2006: 464).

La Col·lectivitat contava també amb un menjador, els encarregats del qual eren Lola *La Monja* i el seu cònjuge Basilio. Aquest estava situat en el primer pis de la casa que albergava la seu del Comitè. En aquest mateix espai es trobava també la centraleta de telèfons de Cervera, operada per Adelina Balaguer, columnista també del diari *Agitación*. A banda del menjador, es va crear una escola en la casa *Alverin*, situada en la plaça, on els companys de la sindical ensenyaven a llegir i escriure. Fins i tot es van crear vals moneda que circulaven dins de la col·lectivitat en substitució de les pessetes.

En quant als joves, els més afins a la causa varen formar les Joventuts Llibertàries, i la seu es va situar en la plaça, en una casa en la que avui en dia hi trobem un estanc. Entre d'altres activitats, aquests joves crearen un grup de teatre i interpretaren diverses actuacions durant la guerra, tant en el poble com en diverses localitats dels voltants com Sant Mateu, Xert, Canet, La Jana...

Pel que fa a la resta de la població, en entrevistes recents he pogut observar que la seva opinió respecte a la col·lectivitat no era la més favorable. A l'igual que passa en moltes organitzacions, la gent de fora veia en la col·lectivitat persones que treballaven considerablement mentre que d'altres no feien res. El malestar va anar augmentant al llarg del temps, ja que les requises eren cada volta més exagerades. És el cas d'un pastor del poble que algun cap de setmana se l'obligava a entregar caps de bestiar a la col·lectivitat sense rebre res a canvi, o, com relata Ángeles Ortí Viñes, «quan manava el Comitè, teníem que amagar un cabàs de blat baix del llit de casa, perquè si no, quan

passaven els del comitè, requisaven tota la collita i no en deixaven gens ni mica».³⁴ Un altre cas més extrem és el que ens explica Sorlí, i es que una vegada es varen fer jerseis de llana per a enviar-los al front, i una volta es varen enviar, alguns d'aquests jerseis es van veure posats a membres de la col·lectivitat de Cervera (Sorlí, 2006: 265). Està clar que ens trobem en una situació de guerra, en la que el Comitè, lluny d'ajudar a la població, es va anar fent cada vegada mes dèspota.

Així transcorregué mes o menys un any, fins que finalment el poder del comitè començaria a davallar. A l'igual que ocorregué en altres col·lectivitats del País Valencià, quan la força de decisió dels cenetistes va anar perdent poder progressivament, van començar a sorgir els problemes.³⁵ D'aquesta forma tenim documentat un cas que va ocórrer el 22 de juny de 1937 en el que tingué que intervenir una comissió governativa per a solucionar una querella sorgida per la qüestió de si es tornava al seu anterior amo unes propietats requisades d'antany pel Comitè. El cas es que un magatzem que s'utilitzava per a guardar les collites, un molí i una tenda, una part de les existències de la qual eren destinades al front i una altra per a usdefruit dels membres de la col·lectivitat, varen ser obligats a tornar-se al seu antic propietari, Eladio Ramos.³⁶ Quan es varen tornar les claus, totes les collites aportades pels col·lectivistes es trobaven a l'interior del magatzem, amb la qual cosa anaven a perdre totes les provisions que hi havia emmagatzemat. Els membres del consell proposaven que el propietari entregués tot el que els col·lectivistes havien aportat, i la comissió governativa, davant l'aldarull, deixaren el cas en mans del governador, el qual tenia que dictar sobre l'assumpte.

Com hem pogut apreciar, el Comitè i la Col·lectivitat es trobaven estretament lligats, ja que la formació, ideologia i militància dels seus membres era similar. De fet, molts dels seus components van estar en ambdós llocs, amb la qual cosa ens resulta difícil diferenciar les actuacions que dugueren a terme els dos organismes.

Amb la pèrdua de poder de la CNT i els constants enfrontaments de les dues branques dins el sindicat de la UGT, la de treballadors de la terra i la d'oficis varis, es va signar un document en el qual constava que un Comitè Local s'encarregaria de

³⁴ Entrevista E-362 Ángeles Ortí Viñes i Isabel Garcia Garcia, CDRMHLUJI.

³⁵ Per a més informació consulteu VICENT BALAGUER, MANUEL (2006): *Conflicto y revolución en las comarcas de Castelló, 1931-1938*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

³⁶ La botiga, en tot cas, havia servit per a repartir menjar i gènere a tots els membres de la col·lectivitat, els quals acudien al lloc cada dissabte per a rebre els queviures. Es trobava situada en el Carrer Major, número 1.

coordinar i dirigir els dos sindicats, per tal de fer front davant l'enemic. No obstant, poc abans de l'entrada dels franquistes, els membres del Comitè i altres famílies es van veure obligats a fugir en direcció a València, davant la por a les represàlies que s'esperaven de la gent de la dreta. Molts d'ells van anar a parar a la col·lectivitat de Foios, on van estar una temporada fins que els tocà fugir més cap al sud davant l'avanç dels franquistes (Sorlí, 2006: 466).

2. Dissolució del Comitè Local i constitució del Consell Municipal

Malgrat que l'etapa revolucionària de la qual hem estat parlant en el capítol anterior va gaudir d'un període de gran esplendor en el País Valencià, aquesta prompte va començar a davallar. A partir de finals de novembre de 1936 entra en crisi l'hegemonia dels comitès, davant l'espenta que comencen a mostrar els partits polítics després de l'estiu, i en aquesta data es comencen a aplicar els primers decrets de dissolució dels comitès locals, els quals van a ser substituïts per consells municipals. A nivell autonòmic, el Partit Comunista e *Izquierda Republicana* són els que més èmfasi posen en la dissolució del *Comité Ejecutivo Popular* i els més implicats en la defensa del caràcter burgès i democràtic de la República (Girona, 1992: 270).

Considerant la situació límit a la que arriba la República, el 4 de setembre es comunica la dimissió del Govern de Giral i la formació d'un nou Gabinet presidit per Largo Caballero. Aquest era el personatge referent per a exercir el càrrec, ja que es creia que solament el líder carismàtic de la UGT seria capaç d'aturar el procés revolucionari, unificar aquest fraccionament del poder i refermar el caràcter democràtic de la República. Així doncs, Largo Caballero constituïa un executiu que, tot al contrari que l'anterior, gaudia del suport de tot el Front Popular. D'altra banda, els anarquistes es van mostrar partidaris d'aquest Govern, i tot i que no hi van participar, van prometre la seva cooperació. Es formava així un executiu compost per socialistes, republicans i comunistes.

Aquesta remodelació governamental comportà la pèrdua del poder i l'hegemonia dels comitès a la rereguarda i l'inici d'un procés de centralització, i en última instància la desaparició d'aquests i substitució per corporacions més regulars i moderades,

integrades per membres menys afins a les sindicals i més identificats amb els partits del Front Popular.³⁷

No obstant, no seria fins al gener de 1937 quan es donaria definitivament la caiguda de les tesis revolucionàries i l'exaltació de la centralització estatal davant l'aspiració al control de la rereguarda per part de les sindicals. Aquesta centralització no sols afecta a l'esfera política, sinó que el món cultural i la vida quotidiana també se'n veuen alterats. Les violentes represàlies que es permetien amb el domini dels comitès, tals com els coneguts "passejos", la destrucció d'edificis religiosos, la crema d'arxius, les antigues violències de rereguarda, van desaparèixer i es dona pas a una vida més ordenada a l'entrada de l'any 1937.

A la província de Castelló, el governador emetia un comunicat amb data de 9 de gener de 1937, on donava l'ordre de formar els consells municipals en tots els pobles, integrats per totes les forces que formaven part del Front Popular, encara que a l'inici, moltes d'aquestes corporacions les continuaran dirigint components de les sindicals de la CNT i de la UGT a la majoria de les poblacions (Sorlí, 2006: 467).

El pes de la central cenetista es deixava denotar en la província, especialment en el Baix Maestrat, i es que a finals de gener de 1937 encara quedaven 46 pobles en els quals encara no s'havia format el consell municipal, entre els quals s'hi trobaven Cervera, Xert, La Jana, Traiguera, Sant Rafael, Sant Jordi, Benicarló, Peníscola, Santa Magdalena, Alcalà, i la Salzedella.

En el cas de Cervera, el mandat del Comitè Local en mans de la CNT es va allargar fins al 2 d'Abril de 1937, data en la que, d'acord amb les ordres governatives, es formava el Consell Municipal que venia a substituir la vida política, econòmica i social de l'antiga delegació. Inicialment, el seu emplaçament es va ubicar en la Plaça República, en la mateixa casa on estava la seu del Comitè, fins que uns mesos després es va traslladar al seu lloc habitual, l'edifici de les dependències municipals ubicat a la cantonada entre el carrer General Palau i el carrer Castelar, on actualment es troba la Casa de la Cultura.

A partir d'aquí ja contem amb llibre d'Actes de l'Ajuntament, el qual ens indica que el primer Consell Municipal format després del pronunciament militar contra la Segona República es va integrar fonamentalment per membres dels principals sindicats d'esquerra del municipi, la CNT i la UGT, encara que els cenetistes en varen ostentar la

³⁷ Per a més informació, consulteu GIRONA, A. (1992): *Història Contemporània del País Valencià*, Tabarca, València.

majoria, inclosa la presidència. En aquest primer consell no hi va participar cap membre de cap partit d'esquerra, la qual cosa ens indica la gran influència que marcà el Comitè anterior en la població. En la següent taula podem veure la relació dels representant del primer Consell Municipal:

TAULA 4. MEMBRES DEL CONSELL MUNICIPAL A DATA DEL 2 D'ABRIL DE 1937

<i>Nom i Cognoms</i>	<i>Càrrec</i>	<i>Afiliació</i>
Demetrio Sorlí Sorlí	President	CNT
Joaquín Cervera Sorlí	Justícia	UGT
Braulio Fuster de la Fuente	Defensa	CNT
José Fuster Chillida	Economia	CNT
Antonio Sorlí Pelegrí i José Ballester Moliner	Hisenda i Consum	CNT UGT
José Miñana Vidal	Sanitat i Assistència	UGT
Vicente Monzó Cervera	Cultura i Propaganda	CNT
Tomás Adell Fuster	Transports i Comunicacions	UGT

Font: Actes Ajuntament de Cervera, 02/04/1937

Les primeres mesures estigueren encaminades a exercir totes les funcions que fins aleshores havia dut a terme el Comitè: vigilància i mesures polítiques. En les primeres sessions figuren acords en matèria de seguretat i control, donada l'etapa d'instabilitat de la que es procedia. En el ple del dia 22 d'abril de 1937 s'acorda que, per tal d'evitar abusos, tots els girs postals que entren i surten de Cervera passen i siguin inspeccionats pel Consell Municipal. Tanmateix, es creen els Delegats d'Investigació, els quals tenen la funció de vigilar i mantenir l'ordre públic a Cervera, amb un sou de 4 pessetes diàries. A banda d'aquests, es designen dues places de vigilants nocturns, els coneguts popularment com a *serenos*.³⁸

En aquesta mateixa sessió també apareix una multa de 250 pessetes imposada a Francisco Navarro, secretari de l'agrupació socialista de Cervera, per desobediència a l'autoritat. La sanció amaga interessos partidistes, ja que l'agrupació es constitueix

³⁸ Actes Ajuntament de Cervera, 22/4//1937.

oficialment el 10 del mateix mes davant una forta confrontació amb la CNT tant en l'àmbit regional com en l'àmbit estatal.

Amb tot, dos mesos després el governador emetia un escrit on es requeria la dissolució del present consell i la constitució d'un altre on aparegueren representades totes les forces antifeixistes de Cervera (Sorlí, 2006: 469). Així es que el dia 1 de juny de 1937 es celebrava l'acte de constitució on varen assistir personalitats destacades com José Calvet, conseller provincial, i Antonio Guillamón, cap del destacament de la Guàrdia d'Assalt.

Abans de la celebració de l'acte, tanmateix, hi hagué una reunió entre tots els representants en la que es dictà el següent:

[...] reunidas todas las entidades antifascistas denominadas UGT de «Oficios Varios», CNT; UGT «Trabajadores de la Tierra», IR y UR, acuerdan:

Primero: Se fusione en una nueva sindical la UGT «O.V.» y la UGT «T.T.».

Segundo: Se constituye el Consejo Municipal con la representación siguiente: Por UGT (fusionada) [...] (Sorlí, 2006: 469).

D'acord a aquesta reunió prèvia, la constitució del nou Consell Municipal quedava de la següent manera:

TAULA 5. MEMBRES DEL SEGON CONSELL MUNICIPAL A DIA 1 DE JUNY DE 1937

<i>Nom i Cognoms</i>	<i>Càrrec</i>	<i>Afiliació</i>
Vicente Monzó Cervera	President	CNT
Luís Monzó Ballester	Justícia	IR
Manuel Cardona Salvador	Defensa	UGT
Pedro Cherta Ferreres i Ramón Fonollosa Gimeno	Agricultura	CNT UGT
Bautista Montaner Monzó	Hisenda i Economia	UR
Joaquín Viñes Moliner i Ramon Fonollosa Gimeno	Abastos	UGT CNT
Juan R. Besalduch Fuster	Cultura i Sanitat	CNT
Sebastian Besalduch Salvador	Transports	UGT

Font: Actes Ajuntament de Cervera, 01/06/1937

De la formació d'aquest nou Consell Municipal es destaquen dos aspectes: l'analogia entre la UGT i la CNT, tot i que aquesta última encara n'ostentava la presidència, i l'ingrés de dos partits republicans representats a Cervera, Izquierda Republicana i Unión Republicana. Amb aquest fet s'amplia la representació política del consell, encara que la designació d'aquests representants no serà definitiva, sinó que anirà canviant al llarg del temps, amb la posterior incorporació de nous representants de partits com el PSOE o la FAI.

També podem destacar la progressiva pèrdua de poder que els cenetistes van patint en benefici dels altres partits, tal i com ho evidencia el trasllat de la seu del consell a les dependències municipals del carrer General Palau, edifici on sempre havia estat el consistori. Ara bé, part d'aquesta pèrdua de poder sols serà en aparença, ja que determinades votacions i acords que es prenen en el consell ens evidencien que serà majoritàriament la CNT la que controlarà durant cert temps la vida política a Cervera.

Referent al document redactat en la reunió prèvia abans de formar el consell en la que es reuneixen tots els partits i organitzacions d'esquerra existents fins a la data, hem vist que en el primer punt es proclama la fusió de la UGT «Oficios Varios» i la UGT «Trabajadores de la Tierra» en una sola sindical, i en el segon es constitueix el nou consell municipal amb representació de la UGT, CNT, IR i UR. Tanmateix, el text continua fins formalitzar un total de cinc punts molt interessants, en els que es diu el següent:

Tercero: Se constituye la Federación Local de «Trabajadores» de las entidades sindicales CNT y UGT (fusionadas), las cuales en el término de cuarenta y ocho horas nombrarán un Comité Ejecutivo compuesto de cinco miembros de cada sindical, los cuales resolverán todos los asuntos relacionados en ambas organizaciones, no pudiendo ninguna Ejecutiva por su propia cuenta resolver ningún asunto que competa a la Federación Local.

Cuarto: Todas las tierras incautadas así como enseres y demás objetos y a más las tierras que por voluntad de sus dueños las pongan a disposición de la Colectividad, serán administradas por los obreros de las mismas.

Puede ingresar en la Colectividad todos los obreros que no poseyendo propiedad alguna estén dispuestos a cumplir su obligación como trabajadores y cumplir los acuerdos que la colectividad apruebe.

Esta Colectividad podrá montar cooperativa de producción y consumo para desarrollar las actividades necesarias a su administración y economía.

Quinto: Vienen obligados tanto la cooperativa de producción y consumo de las Colectividades y demás particulares a efectuar las ventas que de parte del Consejo Municipal les fueran requeridas (Sorlí, 2006: 470).

L'escrit el signaran els mateixos membres que posteriorment integraran el consell municipal, es a dir, quatre representants de la CNT, quatre de la UGT fusionada, un de Izquierda Republicana i un de Unión Republicana. Al poc temps, començaran a aflorar les discrepàncies, les quals es justifiquen clarament al veure la desproporció de representants de cada partit de la qual estava format el consell. Així es com Izquierda Republicana de Cervera va emetre un comunicat al governador civil de Castelló amb data del 2 de juny de 1937, informant-li que la proporció de regidors no es corresponia amb la quantitat d'afiliats de cada organització al municipi.

El governador va actuar enviant un destacament de la Guàrdia d'Assalt,³⁹ i posteriorment, en un telegrama enviat el nou de juny felicitava al seu cap per haver solucionat el conflicte. En el mateix també li va ordenar que romangués a Cervera una esquadra per a procedir d'acord amb el consell al desarmament de la població (Sorlí, 2006: 471).

Davant la necessitat de mantenir l'ordre públic, en la sessió del 10 de juny de 1937 s'acorda prestar allotjament a una patrulla de les forces d'assalt dirigida per Juan Bautista Montaner, junt a set guàrdies d'assalt que seran destinats a Cervera. En la mateixa sessió també s'acordarà la creació de la Comissió d'Assistència Social d'acord a la disposició dictada pel Ministeri de Sanitat i Assistència Social, la qual tenia com a objectiu atendre els temes referents als refugiats que havien arribat a la població. Aquesta comissió estarà composta per Pedro Cherta, Joaquín Cervera i Luis Monzó.⁴⁰

La següent sessió serà més agitada, i es que el dia 14 de juny de 1937 té lloc la primera crisi interna del consell al produir-se la dimissió de tres dels components del Comitè de Control d'Abastos. Aquests són José Vicente Ferreres, Gabino Cervera i Feliciano Cardona.⁴¹ Per a solucionar aquesta crisi interna es desplacen fins a Cervera dos delegats governatius, José Aparici López i Juan Fabregat Soler, per tal de pal·liar l'assumpte. Així té lloc la sessió del dia 22 de juny de 1937 en la que hi participen els dos delegats governatius. Els membres del Consell Municipal exposen les seves queixes, que bàsicament giren al voltant de la dimissió dels citats membres del Comitè de Control d'Abastos. Per tal de solucionar l'assumpte s'acorda que hi hagueren quatre representants al comitè en comptes de dos, i seguidament es nomena secretari del mateix a Salvador Jornet Soler, acceptant de forma gratuïta i entrant a formar part junt a

³⁹ La Guàrdia d'Assalt va ser un cos policial creat durant la República per a vigilar la democràcia i contrarestar les actuacions, de vegades desmesuradament violentes, per part de la Guàrdia Civil.

⁴⁰ AAC, 10/06/1937.

⁴¹ AAC, 14/06/1937.

Joaquín Viñes, membre de la UGT, el qual s'havia negat a accedir al no contar amb coneixements de comptabilitat. Fins a la data, els representants d'aquest comitè havien sigut exclusivament membres de les dues sindicals del municipi, per la qual s'invita també a que els dos partits d'esquerra, IR i UR nomenen cadascun un representant per al comitè.⁴²

Finalment es dona cabuda al problema, encara que l'estabilitat del consell es posarà en qüestió al anar sorgint al llarg del temps problemes derivats dels descontents i les dimissions. Així es com Joaquín Viñes presenta la seva dimissió el dia 2 de juliol de 1937, deixant sol al capdavant del comitè a Ramon Fonollosa, el qual reivindicava que es nombrés urgentment un company, petició que tardarà a fer-se efectiva.⁴³

Aprofundint en la causa d'aquestes dimissions, es podria relacionar amb la constitució del gabinet Negrín i la decisió del seu ministre Uribe de legalitzar les col·lectivitats en juny de 1937 per tal de reforçar la política agrària governamental, i més si tenim en compte que aquesta comptava amb el suport de la Federació Provincial Camperola (FPC), adscrita al Partit Comunista, els quals tindran fortes discrepàncies amb els sindicats de la CNT i la UGT pel control dels camperols.⁴⁴

Ara bé, el Comitè d'Abastos comptarà també amb altres problemes dels quals es poden derivar les dimissions. Un d'aquests problemes serà la falta de queviures. Els escrits de l'Ajuntament reflecteixen la falta de queviures arran de la decisió que es pren de prohibir la sortida de tota classe de vitualles de la població sense el permís del Consell Municipal, per tal de controlar i evitar el mercat negre i els mediadors. Des del 14 de juny ja s'evidencia aquesta falta de queviures, i en la sessió del 22 de juny de 1937 encara es discuteix la qüestió sabuda per tots de que continuava sortint gènere de la localitat, a pesar de la seva prohibició.⁴⁵ Finalment, un mes després, el dia 23 de juliol de 1937 es decideix prohibir treure blat i farina del municipi per a poder abastir al poble de pa i racionament, de la mateixa forma que es controlava també la quantitat d'ametlla que es podien quedar per família, amb un màxim de tres carretons. El racionament s'establia en 500 grams de farina per als homes que treballaven i 250 grams per a la resta (Sorlí, 2006: 473).

⁴² AAC, 22/06/1937.

⁴³ AAC, 02/07/1937.

⁴⁴ Per a saber més sobre la davallada del poder de les sindicals i l'aplicació de les polítiques de centralització imposades del Gabinet de Negrín, consulteu GIRONA, A. (1992): *Història Contemporània del País Valencià*, Tabarca, València.

⁴⁵ AAC, 22/06/1937.

Lluny de donar cabuda al problema, aquesta decisió presa pel consell el que farà serà augmentar les tensions entre el sindicat de la CNT i la UGT, els quals deixen veure a partir d'aquí les dues visions polítiques que conformen tots dos sindicats: col·lectivistes o individualistes. Així doncs, el dia 2 de juliol hi ha dos noves dimissions al Consell Municipal; es tracta de Luís Monzó i Sebastián Besalduch, els quals van a ser substituïts per José Segarra Martí, membre de IR, i Jacinto Vidal, component de la UGT fusionada.⁴⁶

Pel que fa al tema dels refugiats, a l'inici de la guerra es donà un flux migratori de persones que, per diversos motius, es veurién obligades a abandonar els seus llocs d'origen. La seva procedència era diversa; alguns venien de llocs propers, com les comarques de Terol o les terres de l'Ebre, mentre que d'altres procedien d'indrets més allunyats com Madrid, Màlaga... Els primers que van arribar a Cervera ho feren d'una manera descontrolada i arbitrària, assistits inicialment per la Comissió d'Assistència Social, els quals anaren a parar a l'església parroquial, que en aquell moment recordem es trobava desocupada al haver sigut assetjada durant els primers dies de la revolta militar i servia com a magatzem. L'assumpte anirà cobrant vigor, ja que des del consell es plantejaran iniciatives per a controlar el flux i donar atenció a aquestes persones. Així es com el dia 16 de juliol de 1937 es crea el Comitè de Refugiats de Cervera, la funció del qual és vetllar per la seguretat i el benestar dels nouvinguts. En la següent taula podem veure la seva constitució:

TAULA 6. COMPONENTS DEL COMITÈ DE REFUGIATS DE CERVERA

<i>Nom i cognoms</i>	<i>Càrrec</i>	<i>Representant</i>
Vicente Monzó Cervera	President	President del Consell Municipal
Casto Sierra		Metge de Cervera
Isabel García		Refugiada
Ramiro Ferreres Cervera	Vocals	UGT
Julio Ciurana Cervera		CNT
Federico Artiga Besalduch		UGT

Font: Actes Ajuntament de Cervera, 16/07/1937

⁴⁶ AAC, 02/07/1937

En el llibre d'Actes municipals es reflexa que aquest comitè ja funcionava des del dia 20 de juliol de 1937. Tanmateix, en la seva composició ressaltem el pes que encara sostenen els dos sindicats davant els partits polítics d'esquerra.⁴⁷

Una vegada es posa en funcionament el comitè, els refugiats son repartits per diverses cases particulars de Cervera, encara que molts d'ells romanen en l'església i en la casa Abadia. Degut a la falta de queviures i la fam que es vivia en aquell moment, algunes de les cases i famílies en disputa amb el comitè es van veure obligades a albergar refugiats, fent-se càrrec ells mateixa de la seva manutenció. Alguns casos de gent refugiada a Cervera seran José Moreno Pérez, procedent de Córdoba, el qual vivia al carrer Cantó; José Santiago Marín, de Màlaga, el qual s'establí al carrer Castillo; Emiliano Correcher Muñoz, de Cofrent, visqué al carrer Castelar o Francisco Nogueras Nogueras, de Madrid, que s'instal·là al carrer Castillo. Donat la seva condició de refugiats, molts d'ells intentaran col·laborar en la vida econòmica i social del poble, prestant servici en la reparació de camins o carrers, i inclús alguna dona farà de mestra. La pèrdua de poder dels anarcosindicalistes es va fent efectiva, i es que el mateix 16 de juliol que es crea el Comitè de Refugiats té lloc la constitució del Jutjat Municipal de Cervera, en la disposició del qual van perdre la presidència, en aquest cas el jutge. Amb l'entrada de totes les forces antifeixistes en el Consell Municipal, el resultat de les votacions i el nomenament del jutge recau en un integrant d'Unión Republicana, José Martí Cervera, sent el seu suplent Demetrio Sorlí Sorlí, de la CNT. El fiscal va ser Antonio Fuster Ferrer, també de la CNT, i el seu suplent Tomás Adell Fuster, d'Unión Republicana.⁴⁸ Observem un equilibri entre la CNT i UR, la qual cosa ens indica l'auge dels partits d'esquerra en detriment de les sindicals, ja que aquestes sempre havien estat al capdavant.

Un altre acord important en aquesta reunió serà la decisió de retirar tots els vals moneda de particulars i entitats, i es que a partir del dia 23 de juliol de 1937 el Consell Municipal serà el responsable de l'emissió de paper moneda dins del municipi, els únics que podran circular per la població, i tan sols nou mesos després, el dia 1 de març de 1938, el Consell va recollir les següents quanties:

⁴⁷ AAC, 16/07/1937.

⁴⁸ AAC, 16/07/1937.

TAULA 7. PAPER MONEDA EMES PEL CONSELL MUNICIPAL DE CERVERA

<i>Vals</i>	<i>Quantitat</i>
25 cèntims	1.266
50 cèntims	9.948
1 pesseta	9.333

Font: *Actes Ajuntament de Cervera, 01/03/1937*

D'acord amb la taula, el total de diners emesos sumava la quantitat de 14.623,5 pessetes.

En la següent sessió, el di 23 de juliol de 1937 es llegia un comunicat del Departament d'Indústries de Guerra en el que es sol·licitava la cessió de les campanes que posseïa la població amb l'objectiu de fabricar material de guerra. Aquest fet deixa veure les primeres polítiques de militarització del govern de Negrín que es van aplicar en el País Valencià, tot i que encara ens trobem en l'etapa de la centralització. La sol·licitud va ser satisfeta, ja que el 6 d'agost s'aprovava per part del consell la decisió de desmuntar les campanes dels edificis religiosos i transportar-les amb carros fins a Benicarló.⁴⁹

La creixent tensió entre la UGT i la CNT de Cervera es reflectirà en el ple del dia 25 de juliol de 1937, en el que es va a discutir el tema referent al racionament de la farina. Aquí es veurà ja clarament les dues visions econòmiques que hi havia a la zona: els col·lectivistes i els individualistes.

Els membres de la CNT demanaven que el blat i la farina es repartiren exclusivament entre les organitzacions, d'acord amb el seu número d'afiliats, i tot el que no pertanyia a cap organització sindical que no en rebés gens.

Bautista Montaner, el representant d'Unió Republicana al consell, va prescindir de la votació al trobar-se la seua organització dividida respecte a l'opinió del repartiment, per la qual cosa no es va prendre cap decisió.

La UGT també es trobava dividida en aquesta votació, ja que Joaquín Viñes, representant de la rama de Treballadors de la Terra, s'atenia estrictament a les disposicions governatives i no a les normes dels consell, ja que per a ell la reforma agrària donava dret a que cadascú es beneficiés de la seva collita. D'altra banda, Manuel Cardona, també de la UGT, formulava com a proposta pròpia la possibilitat de

⁴⁹ AAC, 06/08/1937.

racionalitzar el poble sencer, per a la qual cosa el consell tenia que confiscar tota la farina del municipi, casa per casa.

Finalment, aquesta proposta de Manuel Cardona va ser acceptada, amb una forta oposició del seu company Joaquín Viñes. Encara que en un principi el problema aparentment estava solucionat, prompte van començar a sorgir les discrepàncies. Uns dies després tenia lloc la dimissió del delegat de Izquierda Republicana en el consell, Luís Monzó, i el representant de la CNT Ramón Fonollosa, pel seu desacord amb l'assumpte de la farina. El president del consell denunciava la política dels partits per l'assumpte del blat i recordava que el dia 1 d'agost la col·lectivitat havia ofert dos carros de blat al consell per la manca de pa que es donava en la població.⁵⁰

El dia 4 d'octubre de 1937 dimiteixen tots els consellers de la secció de la UGT «Treballadors de la Terra», degut a que la Federació dels Treballadors de la Terra es dissolta. Per tal de solucionar l'assumpte, es decideix formar un nou Consell Municipal, la formació del qual es recalca pel fet de que definitivament, per primera vegada, entrarien a formar part del consell tots els partits i sindicats d'esquerra de Cervera, on efectivament podem veure que el poder dels anarcosindicalistes continua minvant. El nou consell es formava oficialment el dia 14 de desembre de 1937, i en ell observem que es designa un president representant d'Unió Republicana. La composició del nou consell es disposava de la següent manera:

⁵⁰ AAC, 25/07/1937

TAULA 8. MEMBRES DEL CONSELL MUNICIPAL A DATA DE 14 DE DESEMBRE DE 1937

<i>Nom i cognoms</i>	<i>Càrrec</i>	<i>Afiliació</i>
Bautista Montaner Monzó	President	UR
Ramiro Ferrer Cervera	Vicepresident	UGT
Manuel Cardona Salvador	2n Vicepresident	UGT
Joaquín Fonte Salvador	Hisenda i Economia	IR
José Lluch Esteller	Agricultura	CNT
José Maria Cardona Puig	Cultura i Sanitat	PSOE
Demetrio Sorlí Sorlí	Sense Càrrec	PC
Antonio Adell Fuster		FAI
Antonio Fuster Ferrer		CNT

Font: *Actes Ajuntament de Cervera, 14/12/1937*

Amb la nova constitució del Consell Municipal, el Comitè de Refugiats no es veuria modificat, continuant essent el mateix; en canvi, sí que ho faria el d'Abastos, que passava a estar compostat per Ángel Ortí Salvador, de la CNT, José Tomás Vidal Sorlí, d'Unión Republicana i Francisco Balaguer Salvador, de la UGT.

A partir d'aquesta data, el consell actuarà d'una forma molt més moderada d'acord amb les polítiques de centralització que s'impartien des del Govern. Entre altres mesures, figuren la creació d'una biblioteca municipal, la qual serà regentada per Adelina Balaguer; reparació dels desperfectes de l'església; reparació de carrers i camins... Al mateix temps també s'impulsarà la creació d'una unitat de bombers al poble i es pagarà a una mestra per a que els xiquets i xiquetes de Cervera romanguin escolaritzats.

Una altra formació condicionada per la pujada dels feixismes a Alemanya i Itàlia i l'alçament del 18 de juliol és el Front Popular Antifeixista de Cervera. Tot i no estar constituït legalment fins al març de 1938, ens consta que aquest ja estava creat des de les darreres eleccions de 1936, ja que un certificat emes per Unión Republicana de Cervera ens diu el següent:

En la villa de Cervera del Maestre a catorce de Febrero de mil novecientos treinta y seis a sus veintiuna horas reunidos en el Salón de Sesiones los señores que componen la Directiva [...]. Seguidamente el Sr. Presidente hizo presente la conveniencia de tomar parte en la próxima lucha

electoral y haciéndose intérprete del sentir de los afiliados a este Centro apoyar la candidatura de Izquierda (Sorlí, 2006: 477).

Tanmateix, podem corroborar aquest fet en una carta que el president d'Izquierda Republicana de Cervera li envia al governador de Castelló amb data de 2 d'agost de 1937 informant-li de tots els partits polítics que formen part del Front Popular en el municipi (Sorlí, 2006: 478).

En aquesta mateixa sessió, junt a la constitució oficial del Front Popular Antifeixista, tenia lloc també la creació de la Junta Qualificadora del terme de Cervera. La formació de les dues organitzacions en la mateixa data sols té un únic significat: establir-se legalment abans de l'arribada de les tropes franquistes en aquesta zona. Així doncs, el dia 28 de març de 1938 es signava oficialment la constitució de les dues organitzacions, les quals es formaven temps després d'haver dut a terme les seves actuacions, ja que la funció d'aquestes havia sigut determinar les persones considerades feixistes i elaborar la relació de terres que s'anaven a confiscar.

A les vint hores s'elaborava l'Acta on es signava la formació de la Junta. En el lateral esquerre de la mateixa apareixen els segells de tots els partits i sindicats d'esquerra de Cervera.⁵¹ En la mateixa Acta, seguint l'ordre del dia 7 d'octubre de 1936, la junta decretarà les finques rústiques que tenien que ser expropiades a favor de l'Estat, sense oferir cap tipus d'indemnització als seus propietaris per haver participat tant de forma directa com indirecta en l'alçament insurreccional contra la República. La Junta Qualificadora estigué formada pels següent membres:

TAULA 9. COMPOSICIÓ DE LA JUNTA QUALIFICADORA DEL TERME DE CERVERA

<i>Nom i cognoms</i>	<i>Càrrec</i>	<i>Afiliació</i>
Antonio Ballester Alcácer	President	IR
Germán Ferreres Salvador	Secretari	UR
Pedro Cherta Ferreres	Vocals	PC
Antonio García Fuster		PSOE
Eladio Besalduch Moliner		CNT
Bautista Balaguer Verge		UGT
José Lluch Esteller		FAI

Font: Actes Ajuntament de Cervera, 28/03/1938

⁵¹ AAC, 28/03/1938.

Acte seguit, finalitzada la constitució de la Junta Qualificadora, a les vint-i-una hores es formava el Front Popular Antifeixista, el qual estaria integrat igualment per tots els partits i sindicats d'esquerra de la localitat. La representació política del Front quedava de la següent manera:

TAULA 10. REPRESENTANTS DELS PARTITS I SINDICATS D'ESQUERRA EN EL FRONT POPULAR DE CERVERA

<i>Nom i cognoms</i>	<i>Afiliació</i>
Genaro García Ferrer	PC
José María Cardona Puig	PSOE
Antonio Adell Fuster	FAI
Ramón Adell Sorlí	UGT
Sebastián García Cardona	IR
Joaquín Cervera Sorlí	UR
José Fuster Chillida	CNT

Font: *Actes Ajuntament de Cervera, 28/03/1938*

Sebastián García Cardona n'ostentà la presidència, mentre que el càrrec de secretari el va exercir Genaro García Ferrer.

Tot i representar una novetat important en el poble, el desenvolupament polític i econòmic d'aquestes dues institucions es veurà interromput pel fet de que una quinzena de dies després apleguen al poble les tropes franquistes comandades pel general Alonso Vega, amb la qual cosa els membres de les dues organitzacions es veuen obligats a fugir o amagar-se sense poder dictar cap veredict. Malgrat tot, com afirma Sorlí: «ens ha quedat constància històrica de la creació de totes dues institucions, importants en cada cas en el seu camp en l'etapa final de la Segona República a tot el País Valencià i a la resta de l'Estat» (Sorlí, 2006: 480).

3. L'arribada de les tropes franquistes

L'entrada de les tropes franquistes en la localitat es produïa el dia 14 d'abril de 1938. Després d'una intensa batalla que es lliurà a Sant Mateu entre republicans i franquistes, en la que els republicans van mostrar una forta resistència, ja que es conta

que hi hagué més de 100 legionaris marroquins morts, l'exèrcit franquista, dirigit pel general Alonso Vega, avançà cap a Cervera amb el propòsit d'arribar a la costa de Llevant i partir el territori republicà en dos. Aquest Exèrcit es composava pel 1r i 3r Batalló de Regulars de Navarra, format en la seva majoria per requetés (Grau, 2017: 141-145).

En la seva entrada a la població no hi hagué enfrontaments, ja que l'Exèrcit republicà es retirava massivament cap a Alcalà de Xivert amb la intenció de reorganitzar-se, amb la qual cosa l'únic artefacte que va causar aldarull a Cervera varen ser dues bombes que van tirar l'aviació franquista, una de les quals va caure darrere del cementiri, amb el propòsit de fer por a la població i d'avisar que les tropes franquistes estaven properes.⁵²

L'actitud del veïnat va ser de franca indiferència a l'entrada de les tropes insurgents, i la immensa majoria de la població havia fugit al camp per a refugiar-se o cap a València. A l'aproximar-se els franquistes a la població, els individus republicans varen fugir amb carros, cavalleries i a peu per la carretera amb direcció a la rereguarda roja.⁵³ Aquests eren bàsicament els dirigents destacats i tots aquells que temien a les represàlies de la justícia dels vencedors, en especial els del Comitè Antifeixista, molts dels quals van optar per l'exili a França.

Amb l'arribada d'aquestes tropes a Cervera no es conclouïa el període de descontrol i desordre que va dominar durant el primer any de la guerra, sinó que en començava un altre caracteritzat per la repressió dels guanyadors que va a durar molts anys.

⁵² Entrevista E-362 a Ángeles Ortí Viñes i Isabel Garcia Garcia, CDRMHLUJI.

⁵³ *Causa General de Castellón de la Plana, número 43, ramo separado de Cervera del Maestro.*

CAPÍTOL IV. LES DUES CARES DE LA REPRESSIÓ

L'origen de la violència que es donà a les rereguardes durant el període del conflicte bèl·lic de la Guerra Civil Espanyola ha sigut un dels temes que més interès ha suscitat entre els investigadors. Sens dubte, la repressió i el terror d'aquest període són qüestions que han sigut molt tergiversades al llarg de la història, per la qual cosa seria adient sobreposar-nos a les visions maniqueïstes i superar els tòpics que se'ns han imposat.

La violència que es va perpetuar des de l'inici de la guerra el 18 de juliol de 1936, i que desembocà tant en la repressió popular republicana com en la franquista, no va aparèixer de forma espontània. En els seus antecedents trobem, d'una banda, un greu problema de dèficits estructurals (latifundis, caciquisme) i qüestions socials pendents sense solucionar (analfabetisme, baixos salaris, pobresa, escassa laïcització...) que la població espanyola venia arrossegant des d'èpoques anteriors, i per l'altra, la no acceptació dels resultats electorals de febrer de 1936 per part dels sectors de la dreta com es el cas de la CEDA, i en especial de l'Exèrcit l'Església, qui qual s'havien vist amenaçats durant el Bienni Reformista d'Azaña.

Així es que van ser diferents els grups no republicans que es llançaren al carrer davant la desesperació pel rebuig de la derrota en les eleccions. En aquest context, l'origen de la violència el situem en ambdós bàndols, perquè mentre els sectors de la dreta optaren per la insurrecció política i la desestabilització de la societat, els sectors republicans més radicals, al ser conscients de la situació, iniciaren unes accions similars que ells comprenien com a contundents, de manera que amb les actuacions dels dos bàndols, es creà una espiral d'acció-repressió-reacció que contribuï a tensar la situació fins al límit, donant com a conseqüència l'explosió definitiva.⁵⁴

Hi existeixen grans diferències entre les dues repressions les quals anem a explicar a continuació.

3. La repressió republicana

La repressió republicana s'identifica amb una violència que pretenia defensar el poder legítim que governava democràticament, davant de la conspiració que elements de la dreta duïen a terme de la mà de l'Exèrcit i l'Església. Les autoritats polítiques van

⁵⁴ Per a més informació sobre l'origen de les dues repressions, consulteu GRAU, V. (2009): «La repressió franquista i la memòria històrica a Castelló», en Pagès, P. (ed.): *La repressió franquista al País Valencià. Primera trobada d'investigadors de la comissió de la Veritat*, Tres i Quatre, València.

denunciar aquesta barbàrie utilitzant vies legals, ja que aquestes no es podien permetre el caos i el desordre que alguns territoris baix el domini de la República varen arribar a assolir (Grau, 2009: 421).

No obstant, la causant directa de la repressió republicana fou la insurrecció militar que varen iniciar els generals Franco i Mola en juliol de 1936. Aquesta insurrecció, com hem vist abans, repercutiria no solament en el territori que va triomfar, sinó que també afectà a la rereguarda republicana, ja que en la majoria d'indrets, els sectors més radicals van iniciar el procés revolucionari que va aconseguir desplaçar a les autoritats polítiques i ocupar el poder. Amb tot açò, l'alçament, que en un principi pretenia frenar el procés revolucionari que s'encetava, va acabar provocant la revolució social que volia evitar.

En aquest context, la resposta d'aquests sectors més extremats no es va fer esperar, i prompte es van iniciar els atacs anticlericals que eren efectuats per grups de fanàtics incontrolats, els quals atemptaven contra edificis religiosos, rectors i catòlics practicants. Durant aquest període va ser habitual la identificació de catòlic com a enemic de la República i partidari de l'alçament, ja que aquests eren més afins als sectors de la dreta, cosa que va provocar l'assassinat d'innocents, fomentats en la majoria de casos per les detencions i els afusellaments de persones d'esquerres que es donaven en la zona controlada pels franquistes (Girona, 1992: 268).

D'aquesta forma tenim que la repressió republicana es va dur a terme per grups d'incontrolats, sense cap tipus d'autorització del Govern, mentre que la repressió franquista es va ordenar des de l'Estat, per ordre de Franco i amb l'objectiu de d'eliminar l'ordre legítim i democràtic que imperava en la nació espanyola.

En el cas de Cervera, serien els membres més extremats del Comitè Local, tots ells pertanyents al sindicat de la CNT, els que provocarien tots els aldarulls, destrosses i assassinats. En un escrit dins la Causa General de 1941-1947 es diu el següent: «los elementos pertenecientes a partidos políticos eran personas moderadas y los únicos alborotadores y gente de acción eran los de la C.N.T.»⁵⁵ D'aquesta forma ens queda constància de que els membres de partits d'esquerra com UR, IR o la UGT no van tindre res a veure, e inclús algun d'ells va ser perseguit per oposar-se a aquestes polítiques més radicals de depuració, com es el cas del primer president d'IR, Juan

⁵⁵ *Causa General de Castellón de la Plana, número 43, ramo separado de Cervera del Maestro.*

Bautista Sales, el qual va aconseguir escapar a temps i salvar la vida.⁵⁶ També hem de tenir en compte que aquests delictes moltes vegades eren incitats per grups de milicians forasters, en el cas de Cervera, per la mítica Columna de Ferro, que es desplaçava per les poblacions dels voltants induint a realitzar accions repressives (Sorlí, 2006: 461).

Hem de tenir en compte que tots aquests actes es van produir durant els primers mesos de guerra, concretament entre l'agost i l'octubre de 1936, ja que els seus autors pretenien accelerar la implantació del seu model social, amb la qual cosa la violència els permetia avançar en aquest camp eliminant les principals traves polítiques.⁵⁷ Més tard, el Govern central va començar a actuar i va aconseguir frenar aquesta violència imposant decrets que restaven poder als comitès antifeixistes en benefici de consells municipals, que obeïen més a les polítiques governamentals que a les tesis revolucionàries (Girona, 1992: 272).

Les víctimes d'aquesta repressió ho varen ser bàsicament per la seva identificació amb els sectors de la dreta, i per tant, còmplices del colp d'Estat. Les resolucions o acords es preniën per mitjà de reunions secretes del Comitè integrades pels dirigents de la CNT que pertanyien a dit organisme, i els demés integrants del comitè pertanyents a altres partits polítics no s'assabentaven de res. A les víctimes se'ls feia comparèixer en el Comitè per ordre d'aquest i posteriorment eren empresonades. Els llocs d'empresonament o presons habilitades van ser el propi Comitè, el Depòsit Municipal, l'edifici conegut popularment com «el saló de l'Estrella» i una casa ubicada en l'Avinguda Jaca, actualment Carretera Sant Mateu, coneguda com «de Bocoy» i requisada per a aquesta finalitat.⁵⁸

Una vegada el veredictes era aprovat, els treïen de la presó i se'ls emportaven en cotxes fins al lloc que els pareïa mes adient i els afusellaven. Els mitjans empleats varen ser a tirs de fusell i pistola. Els cadàvers de les víctimes varen ser enterrats en els mateixos llocs on havien sigut assassinats, a excepció dels tres sacerdots, els cadàvers dels quals es varen cremar amb gasolina i llenya i a continuació es van enterrar les restes en el mateix lloc. Amb l'establiment del règim franquista, tots aquests varen ser

⁵⁶ L'actuació de la justícia era nul·la, eren fets que es produïen clandestinament, i perquè no se li feia cas no es va celebrar judici algun per les a víctimes, per la qual cosa no ens ha arribat cap document a les nostres mans que justifiqui aquestes accions des de la perspectiva dels que ho varen dur a terme.

⁵⁷ GABARDA, V. (1996): *La Represión en la retaguardia republicana: País Valenciano, 1936-1939*, Alfons el Magnànim, València.

⁵⁸ *Causa General de Castellón de la Plana, número 43, ramo separado de Cervera del Maestro.*

traslladats al cementiri municipal, a excepció d'un individu que va ser assassinat pels voltants de la masia d'Eixaudí.⁵⁹

Els primers represaliats varen ser els tres sacerdots de Cervera: Felipe Cardona Ballester, de 72 anys, rector d'aquesta vila, natural i veí de la mateixa, juntament amb Manuel Besalduch Ferreres, de 72 anys, coadjutor, també natural i veí de la mateixa, i Juan Tatay Calduch, de 56 anys, beneficiat i organista de la parròquia, de la mateixa naturalesa que els anteriors, tots ells varen ser assassinats el dia 17 d'agost de 1936 a la vora del Riu Sec, dintre d'aquest terme municipal.

Antonio Fidel Salvador Ballester, solter, advocat i afiliat a la DRA, tenia 72 anys quan va ser detingut en el seu domicili la nit del 10 de novembre de 1936 per un grup de la Columna de Ferro compost per unes vint persones, els quals havien entrat en la població provocant aldarulls. Immediatament va ser conduït per la carretera en direcció a Càlig i uns quants quilòmetres abans d'arribar a aquest municipi va ser assassinat juntament amb Domingo Moliner Salvador, de 53 anys, casat, llaurador de professió, afiliat també a la DRA, antic alcalde de la població durant la dictadura de Primo de Rivera. Els dos varen parèixer en el punt quilomètric 12 de la carretera de Benicarló a Sant Mateu, en la partida coneguda com "les Pulides" dins del terme municipal, el dia 11 de novembre de 1936.

A banda de les persones naturals del municipi, també hi varen sofrir la repressió altres individus forasters que fugien per temor de les represàlies que podien sofrir en les seves respectives poblacions. Així, alguns d'ells varen ser parats en les entrades de les poblacions i posteriorment els varen empresonar.

Es el cas de tres veïns de Beceit (Terol), els noms i demés circumstàncies dels quals s'ignoren, que fugint dels repressors del seu poble i en busca de refugi varen ser detinguts a les afores de la població per individus d'aquesta localitat, sent dos d'ells assassinats vuit dies després en el Riu Sec, mentre que el tercer va poder escapar en el moment en que anaven a executar-lo.

Fernando Rotellá Cabejaus, de 36 anys, natural de Vilanova de Segrià (Lleida), era el secretari de l'Ajuntament de Vistabella del Maestrat, el qual va ser detingut fugint de les forces opressores del seu poble i executat en el cementiri el 16 de setembre de 1936.

⁵⁹ Tota la informació personal referent a les víctimes de la repressió republicana i la forma en la que es va operar ha sigut extreta de la *Causa General de Castellón de la Plana, número 43, ramo separado de Cervera del Maestre*.

A més a més, es donà el cas de gent que foren detinguts en altres localitats i van perdre la vida dins d'aquest terme municipal. És el cas de Juan Vallejo Zafra, de 64 anys, natural de Colmenar, Màlaga, veí de Sant Mateu i secretari del seu Jutjat Municipal, el qual va ser detingut a Sant Mateu i reprimint en aquest terme municipal a primers de gener de 1937.

Salvador Tafalla Campanals era el sacerdot de Chert. Tenia 72 anys quan va ser ajusticiat per elements de Chert en el quilòmetre 18 de la carretera de Benicarló a Sant Mateu, dintre d'aquest terme municipal.

En els voltants de la masia d'Eixaudí també es va represaliar a un individu que venia fugint dels elements repressors de la seva població, però d'aquest es desconeixen totes les seves dades.

Altres casos d'assassinat es van donar a l'abril de 1938, quan els soldats republicans es retiraven a la desbandada. Popularment es coneix que la gent fugia al camp espantats per la proximitat del front i dels enfrontaments, però un altre motiu era que molta de la gent que aquests batallons es trobaven per davant se'ls emportaven forçats per a col·laborar amb l'Exèrcit republicà, i molts dels joves que es varen endur van anar a parar al front, mentre que els vells servien per a l'abastiment de logística.⁶⁰

La desobediència als soldats, la negativa a acceptar les seves peticions va ser la que va causar la mort a dos veïns de Cervera. Ramón García Pla, pastor de 59 anys, es trobava pasturant el seu ramat en la partida «Ordias» quan es va topar amb l'Exèrcit roig en retirada. Davant la negativa de cedir els seus caps de bestiar a un exèrcit famolenc, va rebre diversos tirs que varen acabar amb la seva vida. De la mateixa manera Vicente Alcacer Fuster, jornaler de 32 anys, va ser detingut en la partida «Pinello», i davant la seva negativa de desfilar amb el batalló, els soldats varen acabar amb la seva vida.

A banda dels assassinats, els danys materials varen ser diversos. L'església parroquial va ser saquejada, es van derruir els altars i es van cremar les imatges religioses en el Riu Sec, lloc al que es varen transportar amb un camió. L'anticlericalisme del Comitè era tan fort que inclús Isabel García García recorda que a l'inici de la guerra passava un carro per les cases requisant totes les estampetes i les imatges religioses.⁶¹ Posteriorment, l'església va ser convertida en casa refugi per als evacuats. La casa abadia també va ser saquejada i espoliada, servint també de refugi per

⁶⁰ Entrevista E-362 a Ángeles Ortí Viñes i Isabel García García, CDRMHLUJI.

⁶¹ Entrevista E-362 a Ángeles Ortí Viñes i Isabel García García, CDRMHLUJI.

als evacuats. L'ermita de Sant Sebastià va córrer la mateixa sort, i posteriorment va ser reconvertida en local per a donar mítings i de magatzem per al servici d'Abastos. De la torre-campanar, l'església i l'ermita de Sant Sebastià es varen enderrocar tres campanes, una de cada lloc, les quals varen ser enviades per a fabricar material de guerra.⁶²

Tanmateix, també van ser saquejats i cremats tots els documents que posseïa la casa capitular i el seu arxiu, així com els del Jutjat municipal i del Registre parroquial que es guardava en la casa abadia.

Pel que respecta a les requises personals, després de quantioses multes, es va confiscar la propietat privada de sis o set persones de dretes, les més riques del poble. A banda, es varen confiscar dos establiments d'ultramarins propietat dels veïns Vicente Monzó Cardona i Juan Bautista Sales Salvador. Com ja hem dit abans, totes les possessions mencionades van anar a parar a mans de la col·lectivitat.⁶³

4. La repressió franquista

Per a entendre la repressió franquista sols tenim que assimilar que aquesta es basà en una estratègia projectada per l'Estat Major de l'Exèrcit franquista en la que es pretenia dur a terme una neteja sistemàtica dels adversaris i, de forma institucional, crear un estat de terror que aprovés l'eliminació tant física com psicològica dels no adeptes al règim i cohesionés al poble al voltant del projecte reaccionari que s'estava imposant per la força. D'aquesta forma, la repressió que anem a detallar va estar present en gairebé tots els àmbits de la vida de la població.

El general Mola, en les *Bases Técnicas del Movimiento* redactava el següent: «Serán encarcelados todos los directivos de los partidos políticos, sociedades o sindicatos no afectos al Movimiento, aplicándoles castigos ejemplares a dichos individuos para estrangular los movimientos de rebeldía o huelgas.» (Pagès, 2009: 21) Més avant, continuava dient que «hay que sembrar el terror [...] hay que dar la sensación de dominio eliminando sin escrúpulos ni vacilación a todos los que no piensen como nosotros [...] Todo aquel que ampare u oculte un sujeto comunista o del Frente Popular, será pasado por las armas» (Pagès, 2009: 22).

Tanmateix, el general Franco reclamava en el mateix ban en el que va declarar l'Estat de guerra que «inexcusablemente que los castigos sean ejemplares, por la

⁶² *Causa General de Castellón de la Plana, número 43, ramo separado de Cervera del Maestre.*

⁶³ *Ibíd.*

seriedad con que se impondrán y la rapidez con la que se llevarán a cabo, sin titubeos ni vacilaciones» (Pagès, 2009: 22).

En aquestes dues declaracions, el que observem es una clara crida a l'extermini. Els «castigos ejemplares», de fet, no eren més que simples eufemismes que posteriorment desembocarien en autèntiques massacres contra la població. Les postures que adoptaven les autoritats militars, fomentaven l'odi més intransigent contra l'enemic en les zones que progressivament eren ocupades pels seus exèrcits vencedors.

Durant els primers mesos de guerra va predominar la pràctica d'una repressió «il·legal», similar a la que es donava en la zona republicana, en la que es produïen afusellaments pels carrers, a les parets dels cementiris i a les cunetes de les carreteres, sense cap tipus d'expedient, judici o tràmit de cap classe, els ja coneguts popularment com a «passejos». La barbàrie predominava, i, de fet, també es produïen saques nocturnes de presos, alguns dels quals ja havien sigut jutjats i absolts, per afusellar-los (Pagès, 2009: 24).

La pràctica d'aquesta repressió es va convertir tan habitual que les pròpies autoritats començaren a prendre mesures, conscients del desprestigi internacional que els podia causar, amb la qual cosa es va començar per ocultar bona part d'aquestes accions il·legals i es varen iniciar els expedients judicials amb el propòsit de dur a terme judicis contra els enemics. En el ban de guerra emès el 28 de juliol de 1936 per la Junta de Defensa Nacional s'establia la preferència de la justícia militar sobre la justícia ordinària. D'aquesta forma, seria la jurisdicció de guerra, amb el seu codi de justícia militar i el procediment sumaríssim la que prendria possessió en el nucli central de l'administració de justícia, la qual predominà fins ben entrat el 1948, tenint una preeminència indiscutible tant en el període de guerra com en la llarga postguerra. Amb la imposició d'aquesta justícia, molts republicans varen ser acusats de “auxilio a la rebelión”, justament perquè s'havien oposat a aquesta rebel·lió causada pels mateixos militars.⁶⁴

La pràctica d'aquesta repressió afectà a multitud de sectors de la població espanyola amb uns efectes fulminants. Els primers afectats van ser tots aquells individus fidels a la República que van quedar en la zona controlada pels rebels. Militars, autoritats republicanes, militants de partits d'esquerra, dirigents sindicals... Amb tot,

⁶⁴ Per a més informació, consultar GABARDA, V. (1993): *Els afusellaments al País Valencià (1938-1956)*, Alfons el Magnànim, València.

durant els primers dies de guerra es varen omplir les presons i prompte es van produir els primers assassinats. A banda d'aquesta, també existia la denominada repressió econòmica, la qual es traduïa en forma de multes i confiscacions. Aquesta, igual que l'anterior, començà amb una etapa inicial de descontrol en la que els oportunistes del bàndol franquista aprofitaven per a apoderar-se dels béns personals dels empresonats, desapareguts o assassinats. El ban que va emetre la Junta de Defensa Nacional el 13 de desembre de 1936 establia i regulava els embargaments «legals» de tots aquells que s'havien oposat contra l'alçament (Pagès, 2009: 27).

Aquestes formes de repressió continuaren expandint-se durant tot el període bèl·lic, imposant-se en els territoris que s'anaven conquerint, amb la qual cosa es produí una depuració sistemàtica en tot el territori espanyol. La fi de la guerra no va servir per a acabar amb aquesta repressió i el patiment i dolor que produïa, sinó que es va intensificar encara més, ja que els vencedors pretenien fer purgar als vençuts la derrota. El comportament del règim es va posar en evidència una vegada acabada la guerra, i es que aquest procurava seguir amb la tasca d'extermini que ja s'havia iniciat durant la contesa. Es pretenia acabar amb els elements nocius per al règim, ja que el seu reintegrament en la societat constituïa un greu perill per al manteniment del nou sistema.

El 9 de febrer de 1939 es promulgava la *Ley de Responsabilidades Políticas*, la funció de la qual era investigar i procedir els presumptes delictes comesos abans i durant la guerra. El propòsit de la nova llei no era altre que prosseguir la repressió contra els vençuts i prevenir la seva possible reorganització. L'Auditoria de Guerra continuava sent la que establia les disposicions jurídiques i administrava el servei de justícia. Els delictes que es sancionaven per procediment sumaríssim eren els de rebel·lió, atemptat, sedició, i resistència i desobediència a l'autoritat, entre d'altres. Es podia acusar des dels qui difonien notícies falses fins als que celebraven reunions sense permís o posseïen armes de foc.⁶⁵

Les primeres mesures d'aquesta nova llei estigueren encaminades als aspectes organitzatius, sobretot d'informació i delació. D'aquesta forma, les noves autoritats van anar fomentant entre la població la necessitat de denunciar, com a obligació patriòtica, a tots aquells que haguessin intervingut tant directa com indirectament en qualsevol

⁶⁵ GRAU, V. (2009): «La repressió franquista i la memòria històrica a Castelló», en Pagès, P. (ed.): *La repressió franquista al País Valencià. Primera trobada d'investigadors de la comissió de la Veritat*, Tres i Quatre, València.

activitat política durant el període republicà. La delació, que moltes vegades ocultava revenges personals, va passar a convertir-se en l'eina d'inculpació política i ideològica de la que es va valer el règim franquista. En les poblacions rurals i amb pocs habitants, el clima repressiu va ser superior, ja que les autoritats judicials es valien dels representants locals de la dreta per a aplicar el sistema repressiu, en uns espais en els que les relacions socials eren molt més estretes i personals, cosa que explica que la repressió fora més intensiva en l'àmbit rural que en les grans ciutats.⁶⁶ Com es lògic, tots els funcionaris de l'administració pública susceptibles de participar en política durant la República varen ser depurats.

A Cervera, la repressió franquista començava de forma sistemàtica el dia 14 del mes d'abril de 1938, quan l'Exèrcit insurrecte va conquerir la població. El primer que van fer les noves autoritats va ser apropiar-se de tots els documents pertanyents a les anteriors organitzacions polítiques i sindicals dels partits d'esquerra de Cervera, així com dels bens propis, productes, materials i diners que aquests posseïen. Als pocs dies de l'entrada dels insurrectes, es va encendre una gran fogata en la plaça del poble on es van cremar mobles, matalassos i diverses possessions de la gent que havia abandonat la població (Sorlí, 2006: 493).

Al poc temps van començar les acusacions. Les persones més afectes al nou règim que havien sobreviscut a la repressió republicana van ser les primeres en formular aquestes denúncies, no poques, de tots els qui havien participat en política durant la guerra civil. Manuel Pintre Tardez,⁶⁷ qui va ser dels primers alcaldes del poble durant la dictadura, va formular la majoria de delacions.⁶⁸ En la majoria de sumaríssims militars es pot observar com apareix la seva firma.

Les noves autoritats locals van fer una llista de quaranta homes i els van pujar en un camió que es dirigia cap a la presó. Inicialment els condemnats s'empresonaven a Benicarló i Vinaròs, i posteriorment s'enviaven a Castelló. Alguns d'ells van fer cap a diversos camps de concentració, condemnats a treballs forçats per haver dificultat el triomf de la revolta militar. La repressió va afectar inclús a familiars i amics dels represaliats, que no havien participat en política, els quals es convertien en exclosos

⁶⁶ GABARDA, V. (1993): *Els afusellaments al País Valencià (1938-1956)*, Alfons el Magnànim, València.

⁶⁷ gràcies a que va romandre amagat tota la guerra en casa d'un veí, va aconseguir al·ludir als membres del comitè que el buscaven pel poble.

⁶⁸ Entrevista E-257 a Paquita Ciurana, CDRMHLUJI.

socials sofrint vexacions i maltractes. Alguns inclús varen ser condemnats a treballs forçosos per a l'Ajuntament.⁶⁹

Pitjor sort van córrer els que es van condemnar a mort, a causa del seu passat esquerrà. La majoria eren dirigents del comitè. En la següent taula es pot veure la relació de les persones executades víctimes de la repressió franquista.

TAULA 11. PERSONES DE CERVERA EXECUTADES DURANT LA REPRESSIÓ FRANQUISTA.

<i>Nom i cognoms</i>	<i>Edat</i>	<i>Professió</i>	<i>Data execució</i>	<i>Lloc</i>
Antonio Sorlí Ballester	34	Jornaler	25/11/1938	Vinaròs
José Viñes Amela	34	Jornaler	25/11/1938	Vinaròs
Tomás Fuster Monzó	34	Xofer	25/11/1938	Vinaròs
Vicente García Vidal	35	Jornaler	12/12/1938	Castelló
Juan Salvador Ballester	53	Jornaler	24/11/1939	Castelló
Manuel Salvador Miñana	60	Llaurador	25/11/1939	Castelló
Enrique Ciurana Capella	50	Llaurador	25/11/1939	Castelló
Juan Viñes Pareja	47	Llaurador	20/01/1941	Castelló
Joaquín Adell Pauls	40	Llaurador	21/05/1941	Castelló

Font: GABARDA, V. (1993): *Els afusellaments al País Valencià*.

Altres amb més sort es van estar una llarga temporada en la presó, com es el cas de Sebastian Besalduch Salvador, Antonio Montaner Monzó, José Vicente Adell Pauls, Joaquín Fonte Salvador, Juan José Ciurana Cardona, Mª Dolores Garcia Fuster, Federico Artiga Besalduch, Sebastian Viñes Salvador i molts més. Depenent de l'activitat política que havien exercit i dels avals que podien aconseguir, la pena es perllongava o s'escurçava.⁷⁰

Finalment, molta de la gent implicada amb la República va fugir del poble abans de l'arribada dels franquistes. Preocupats pel seu destí, la majoria d'ells va fer cap a França o Andorra, condemnats a un exili que no s'acabaria fins a la fi del franquisme. Aquests figuren en els expedients sumaríssims com a *desapareguts*.

⁶⁹ Entrevista E-257 a Paquita Ciurana, CDRMHLUJI.

⁷⁰ Sumaríssims militars, CDRMHLUJI

Per últim, cal mencionar la repressió cultural que es va donar en el conjunt del territori de l'Estat. L'educació de la joventut i l'acatament de les normes de conducta van quedar en mans de l'Església i la Falange, imposant una moral molt rígida i unes normes molt estrictes. En el cas del nostre territori, una de les matèries que més afectada es va veure va ser l'ús de la llengua i la cultura pròpies, condemnades ara a la clandestinitat i l'ús privat després de viure una gran renaixença durant el primer terç del segle XX, i en especial durant el període republicà. Aquesta política xenòfoba contra la llengua i la cultura valenciana es va mantenir pràcticament fins a la fi del règim franquista (Pagès,2009: 40).

Tot sumat, el règim franquista va aconseguir tot allò que s'havia proposat des d'un primer moment. La submissió de la població va ser total. La pràctica d'aquesta repressió, la qual es va allargar en el temps i que va gaudir de complicitats entre nombrosos sectors de la societat civil, va originar una sensació de terror generalitzada que va acabar amb la mobilització social, aconseguint custodiar el règim fins a la fi dels seus dies.

CONCLUSIONS

El sentiment republicà el trobem present a Cervera ja des de la Primera República, i aquest anà evolucionant progressivament fins l'arribada de la Segona República, on es reflexa clarament per la grandesa i importància que assoliren els partits i sindicats d'esquerra, així com la seva militància i organització, fins a la fi de la guerra, en contra del que es creia fins ara.

Com he pogut apreciar, com a habitant de Cervera puc confirmar que la gent recorda aquest període de la Segona República, i més en especial des que va triomfar el Front Popular en les eleccions de febrer de 1936 com una etapa extremada, radical i hostil entre els sectors de la dreta i l'esquerra, però s'eludeixen molts altres fets que succeïren en aquesta època, i en especial el context en el que es donaren.

Com en la majoria d'indrets, el tema clau durant la Segona República serà el de la terra. Tal i com he pogut comprovar en el treball d'Albert Girona, el País Valencià, i en especial el nord de Castelló no tindrà aquest problema a escala general, ja que la terra i la propietat es troben fragmentades en xicotetes fraccions que es reparteixen entre xicotets propietaris, i exceptuant alguns casos, no hi haurà necessitat d'ocupar la terra tal i com ocorregué a Castilla o Andalusia on el problema assolí majors dimensions. No obstant, hi podrem veure exemples de treball col·lectiu i els problemes derivats d'aquest en els diversos intents de col·lectivitzar unes terres confiscades per motius polítics.

La col·lectivitat de Cervera es va desenvolupar de manera similar a la resta de col·lectivitats de la comarca, i de la mateixa forma que succeí en moltes d'aquestes, la seva força va resultar important fins al punt de perllongar al voltant de tres mesos la formació del consell municipal. El pes i la magnitud de la que va gaudir la col·lectivitat sols es pot explicar per la base de la seva militància, la qual funcionava des dels inicis de la Segona República i de la qual van sorgir importants dirigents comarcals.

Aquesta va ser la que administrà durant un temps la vida política i econòmica de Cervera. Per a saber més sobre el seu funcionament convindria estudiar el seu llibre d'Actes i de Registres, però desgraciadament aquests es troben desapareguts. El seu funcionament va ser breu; de fet, sols es va poder fer una sola recollida de blat, la de 1937, ja que a l'inici de la revolta militar i la conseqüent formació de la col·lectivitat ja s'havia fet la recollida, i en la temporada posterior les tropes franquistes ocuparen la vila abans de l'època de sega.

Pel que fa al Comitè, aquest serà el que prendrà el control del poble a l'inici de la guerra i exercirà un domini total i absolut sobre la població. De la mateixa manera que ocorre en d'altres indrets, el Comitè Local cometrà alguns excessos, a causa del context que es vivia en el moment, tals com afusellaments, destrucció de documentació municipal, saqueig dels edificis religiosos, etc., però també mostrarà altres propostes interessants com pot ser la imposició d'una nova economia basada en el treball col·lectiu, l'espenta que es donà a l'educació o la determinació de prendre les decisions en assemblea. Per desgràcia, actualment sols es fan referència als fets negatius que ocorregueren durant aquest període. El Consell Municipal que es formarà posteriorment tractarà de redimir aquests actes e imposarà una nova política de rereguarda més afí amb les polítiques governamentals, la qual cosa demostra que tots els partits polítics i sindicats d'esquerra no actuaven igual com després es va fer creure als discursos i la repressió del règim franquista.

Un altre punt a tenir en compte és el gran moviment sindicalista que es donà a Cervera. Recordem que, els dos sindicats que existien a Cervera, la CNT i la UGT, a data d'abril de 1938, encara contaven amb més de 50 afiliats cadascun, més del doble que el partit d'esquerra amb més militants. Els dos sindicats van controlar quasi exclusivament l'administració pública durant tota la guerra, a excepció dels últims mesos en els que se'ls va restar poder des del Govern central, amb la qual cosa van passar a compartir el poder amb els partits polítics d'esquerra.

La repressió seria un altre punt clau en aquest període. Mitjançant aquest estudi hem pogut veure que la repressió exercida per cada bàndol tenia uns propòsits i unes implantacions diferents. Aquesta es la part fosca de la rereguarda, però compremem que en un estat de guerra aquesta resulta imprescindible per a les autoritats, ja que sense la repressió republicana la revolució popular no hauria sigut possible, mentre que d'altra banda sense la repressió franquista el règim dictatorial imposat per la força de les armes no hauria sobreviscut quasi 40 anys com ho va fer.

Tot i tractar-se d'un treball bibliogràfic, per a mi ha sigut un plaer poder palpar de primera ma algunes fonts directes com poden ser els sumaríssims militars o la causa general, les quals aporten informació molt interessant.

Per desgràcia, molts documents de l'època de rellevant interès com podrien ser llibres d'Actes d'organitzacions polítiques o sindicats o llibres de Registres de cooperatives romanen en mans de famílies que no volen que es facin públics per por, a l'igual que moltes de les vivències i anècdotes dels nostres majors que moren juntament

amb ells. Aquesta informació resulta essencial per a la reconstrucció d'aquest temps històric que la manca de documentació ens dificulta estudiar, les aportacions de cada testimoni ens ajudarien a restaurar aquest període i fins i tot ens ajudaria a corregir les interpretacions errònies i els nombrosos falsos mites que encara hui en dia es mantenen.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

1. Arxius consultats

- **Ajuntament de Cervera**

Llibre d'Actes núm. 1

- **Arxiu Històric Provincial de Castelló, Biblioteca de Rafalafena (AHP)**

Fondo Gobierno Civil. Serie asociaciones, 1935-1938. Orden alfabético por pueblos.

- **Arxiu Municipal de Castelló (AHMC)**

Guia de la Província de Castelló, 1894/1909/1921/1929/1934/1941.

Heraldo de Castellón, 1931-1938.

- **Arxiu de la Diputació Provincial de Castelló (ADPC)**

Cens electoral de 1895 i 1934.

- **Archivo Histórico Nacional, Sección Fondos Contemporáneos**

Causa General de Castellón de la Plana, número 43, ramo separado de Cervera del Maestre.

- **Biblioteca de la Universitat Jaume I de Castelló**

Bibliografia

Revistes

- **Centre de Documentació per a la Recuperació de la Memòria Històrica Local**

Entrevista E-002 a Josefa Sales i Antonio Miñana.

Entrevista E-319 a Antonio Miñana.

Entrevista E-257 a Paquita Ciurana.

Entrevista E-362 a Ángeles Ortí Viñes i Isabel Garcia Garcia.

Sumaríssims Militars, escanejats i dipositats els originals a l'Arxiu Militar de Madrid.

Bibliografia

2. Bibliografia

AGUILAR, E., PALACIOS, L., GÓMEZ, S. i altres autors (1986): *Gran Historia Universal*, Volumen XXIV, Club Internacional del Libro, Madrid.

BADENES-GASSET RAMOS, INMACULADA (2006): «La experiència política de Fernando Gasset durante la Segunda República (1931-1936)», en MONLLEÓ PERIS, ROSA (ed.): *Castelló al Segle XX / I Congrés d'Història Local Contemporània*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

BOLLOTEN, BURNETT (1991): *The Spanish Civil War: Revolution and Counterrevolution*. Durham University of North Carolina Press, Durham.

BOSCH SÁNCHEZ, AURORA (1983): *Ugetistas y libertarios. Guerra Civil y Revolución en el País Valenciano, 1936-1939*, Alfons el Magnànim, València.

– (2006): «Movilización política y conflictos sociales en el País Valenciano durante la II República», en MONLLEÓ PERIS, ROSA (ed.): *Castelló al Segle XX / I Congrés d'Història Local Contemporània*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

CHUST CALERO, MANUEL (dir.) (1992): *Historia de Castellón*, Premsa valenciana, València.

CUESTA BURDILLO, JOSEFINA (2008): *La Odisea de la Memoria: historia de la memoria en España, siglo XX*, Alianza Editorial, Madrid.

FABREGATE SANZ, PEDRO (2009): «Col·lectivitzacions a Càlig: un somni trencat al final de la Guerra Civil», en PAGÈS I BLANCH, PELAI (ed.): *La repressió franquista al País Valencià. Primera trobada d'investigadors de la comissió de la Veritat*, Tres i Quatre, València.

FORNAS PALLARÉS, ALFREDO (2015): *Figueroles, un espai en temps de canvi: d'una societat tradicional a la modernitat (1870-2010)*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

– (2009): «Figueroles d'Alcalatén a través del silenci», en PAGÈS I BLANCH, PELAI (ed.): *La repressió franquista al País Valencià. Primera trobada d'investigadors de la comissió de la Veritat*, Tres i Quatre, València.

GABARDA CEBELLÁN, VICENT (1993): *Els afusellaments al País Valencià (1938-1956)*, Alfons el Magnànim, València.

-- (1996): *La Represión en la retaguardia republicana: País Valenciano, 1936-1939*, Alfons el Magnànim, València.

-- (2008): «Els afusellaments al País Valencià», en PAGÈS I BLANCH, PELAI (ed.): *La repressió franquista al País Valencià. Primera trobada d'investigadors de la comissió de la Veritat*, Tres i Quatre, València.

GENERALITAT VALENCIANA, DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA, UNIVERSITAT DE VALÈNCIA (2005): «Cervera del Maestre» a *Gran Enciclopedia de la Comunidad Valenciana*, Volum 4, Premsa Valenciana, València.

GIRONA ALBUIXECH, ALBERT (1992): *Història Contemporània del País Valencià*, Ed. Tabarca, València.

-- (2006): «La historiografia valenciana de la Guerra Civil: inventari de propostes i resultats», en MONLLEÓ PERIS, ROSA (ed.): *Castelló al Segle XX / I Congrés d'Història Local Contemporània*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

GRAU REIG, VICENT (2012): *La Segona República a Castelló: una memòria històrica positiva*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

-- (2009): «La repressió franquista i la memòria històrica a Castelló», en PAGÈS I BLANCH, PELAI (ed.): *La repressió franquista al País Valencià. Primera trobada d'investigadors de la comissió de la Veritat*, Tres i Quatre, València.

-- (2014): «José de Ramón Torrent: milicià comunista. Aproximació biogràfica a un heroi de guerra» a: Monlleó, R., Fornàs, A., i Medall, I., (eds.): *Biografies rescatades del silenci. Experiències de guerra i postguerra a Castelló*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

JACKSON, GABRIEL (1972): *Spanish Republic and the Civil War, 1931-1939*, Princeton University Press, Princeton.

JULIÀ DÍAZ, SANTOS (2004): «Introducción» de *República y Guerra Civil*, dirigida per JOVER ZAMORA, JOSÉ MARÍA. *Historia de España Menéndez Pidal*, Volum XL, Espasa Calpe, València.

MEDALL CHIVA, IVAN (2009): «Ribesalbes, de la revolució a la repressió», en PAGÈS I BLANCH, PELAI (ed.): *La repressió franquista al País Valencià. Primera trobada d'investigadors de la comissió de la Veritat*, Tres i Quatre, València.

MONLLEÓ PERIS, ROSA (2008): «Memoria histórica e identidad colectiva», en VILLANUEVA ALFONSO, MARIA LUISA (dir./ed.): *El Mediterráneo y la cultura del diálogo*, P.I.E Peter Lang, Bruselas.

– (1999): «Del Sexenio Democrático a la Guerra Civil», en ORTELLS CHABRERA, VICENT: *La ciudad de Castellón de la Plana*, Ajuntament de Castelló, Castelló de la Plana.

– (2009): «Vigilància i repressió moral de les dones a les comarques de Castelló», en PAGÈS I BLANCH, PELAI (ed.): *La repressió franquista al País Valencià. Primera trobada d'investigadors de la comissió de la Veritat*, Tres i Quatre, València.

MORENO FONSERET, ROQUE (2006): «Instituciones y poder local en el primer franquismo», en MONLLEÓ PERIS, ROSA (ed.): *Castelló al Segle XX / I Congrés d'Història Local Contemporània*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

PAGÈS I BLANCH, PELAI (2009): «Les claus de la repressió franquista», pròleg en PAGÈS I BLANCH, PELAI (ed.): *La repressió franquista al País Valencià. Primera trobada d'investigadors de la comissió de la Veritat*, Tres i Quatre, València.

PAYNE, STANLEY G. (2006): *The Collapse of the Spanish Republic, 1933–1936. Origins of the Civil War*. Yale University Press, New Haven, CT.

PEIRATS, JOSÉ (1971): *La CNT en la revolución española*, Ruedo ibérico, París.

PORCAR ORIHUELA, JUAN LUIS (2008): *La memòria i les víctimes: repressió franquista a les comarques de Castelló*. Grup per la Recerca de la Memòria Històrica de Castelló.

PUIG, RAMÓN (2006): «El Bienni Reformador a les comarques septentrionals de Castelló (1931-1933)», en MONLLEÓ PERIS, ROSA (ed.): *Castelló al Segle XX / I Congrés d'Història Local Contemporània*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

REIG TAPIA, ANTONI (1999): «Historia y memoria del franquismo» en DE LA GRANJA, J.L., REIG, A. i MIRALLES, R., *Tuñón de Lara y la historiografía española*, Madrid, Siglo XXI, pp. 176-177.

ROMEU LLORACH, JORDI (1987): «La premsa de les nostres terres en la Guerra Civil Espanyola» dins *II Congrés d'Història del Maestrat*, Ajuntament de Vinaròs, Vinaròs.

— (1986): «La guerra civil en sus documentos (Benicarló 1937)», en *Centro de Estudios del Maestrazgo*, núm. 15, Benicarló.

SANMARTÍN BESALDUCH, ADOLF (2001): *Empresarios, políticos y sindicalistas. La pugna por el poder en el Benicarló de la II República (1931-1936)*, Pratsevall, Benicarló.

SANTACREU SOLER, JOSEP MIQUEL (2009): «Memòria de la repressió», en PAGÈS I BLANCH, PELAI (ed.): *La repressió franquista al País Valencià. Primera trobada d'investigadors de la comissió de la Veritat*, Tres i Quatre, València.

SORLÍ, JOSEP JOAQUIM (2006): «La revolució popular i les seues conseqüències a Cervera del Maestrat (1936-1938)», en MONLLEÓ PERIS, ROSA (ed.): *Castelló al Segle XX / I Congrés d'Història Local Contemporània*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

TAMAMES, RAMÓN (1988): «La República, la era de Franco», en *Historia de España*, dirigida per Miguel Artola, Vol.7, Alianza Editorial, Madrid.

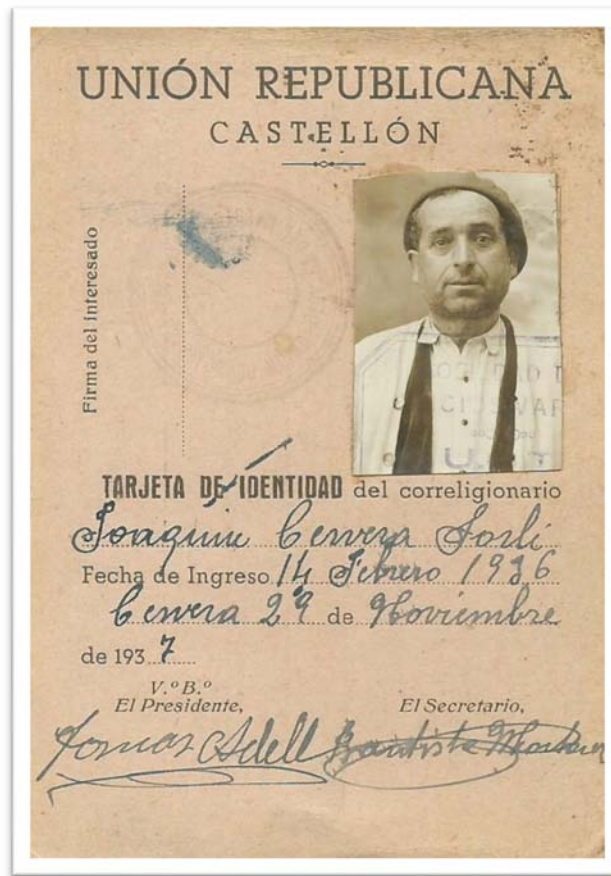
THOMAS, HUGH (1986): *The Spanish Civil War*. Harper & Row, New York.

VICENT BALAGUER, MANUEL (2006): *Conflicto y revolución en las comarcas de Castelló, 1931-1938*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

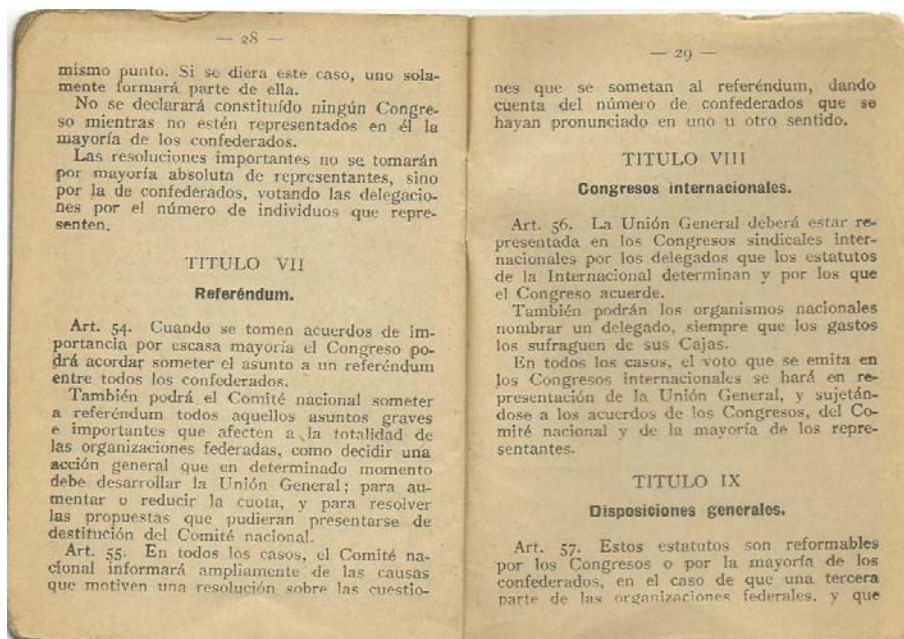
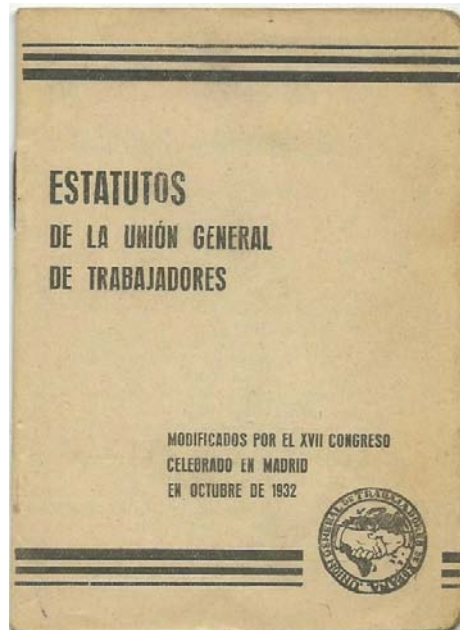
— (2006): «Los expedientes de responsabilidades políticas: una documentación esencial para el estudio del primer franquismo en las comarcas de Castellón», en MONLLEÓ PERIS, ROSA (ed.): *Castelló al Segle XX / I Congrés d'Història Local Contemporània*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

ANNEXOS

1. Carnet d'Unión Republicana del correligionari Joaquín Cervera Sorlí.

2. Estatutos de la Unión General de Trabajadores.

3. Quota d'afiliat del sindicat de la UGT.

U. G. T.

Entidad: *Oficij Varios*

Localidad: *Cervera del Maestre*

Asociado núm. *33*

Cuota: *0'5080*

ESTADOS DE COTIZACIÓN
DE LOS AÑOS 193... Y 193...

Año 1937 Núm. 33 Unión General de Trabajadores de España Cuota: 0'50 Enero	Año 1937 Núm. 33 Unión General de Trabajadores de España Cuota: 0'50 Febrero
Año 1937 Núm. 33 Unión General de Trabajadores de España Cuota: 0'50 Marzo	Año 1937 Núm. 33 Unión General de Trabajadores de España Cuota: 0'50 Abril
Año 1937 Núm. 33 Unión General de Trabajadores de España Cuota: 0'50 Mayo	Año 1937 Núm. 33 Unión General de Trabajadores de España Cuota: 0'50 Junio

4. Sumaríssim militar formulat a Juan Viñes Chillida.

882769 F

163

EJÉRCITO ESPAÑOL

Resumen f. 8 y 9 p. 11

PLAZA DE Benicarló 30 ABR 1944

REVISADA

20621

Procedimiento sumarísimo de urgencia n.º 6.024.8

PROCESADOS EN PRISION PREVENTIVA EL DIA 5-V-37

Juan Viñes Chillida (el 6-V-30 en P. Alameda en Jérica (Benicarló))

COMANDO EN JEFE DE ESCUADRA
5916
9 AGO 1944
16 AGO 1944

JUEZ INSTRUCTOR
Juega de Michales

SECRETARIO

Mérida - 1 - 8.

Archivo Histórico de Defensa

168

4

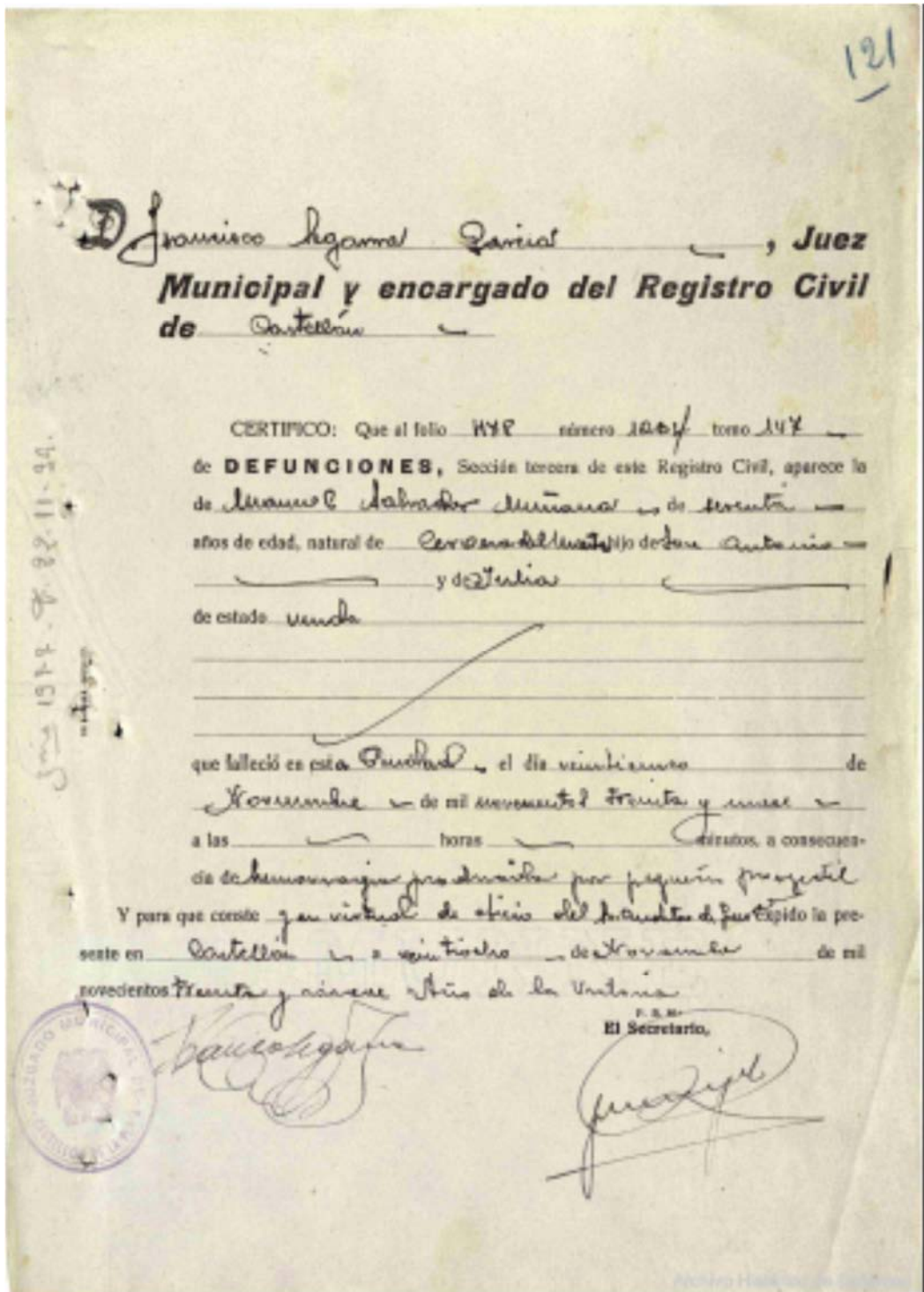
*Saldo de cuentas
cuentas de
de G. y C. de
H. y C. de
E. y C. de
1918*

En Gervera del Maestro a veintidós de Enero de mil nove-
cientos ochenta y seis, reunidos el Sr. Alcalde don José Vicens
Gervera, Jefe Local de F.R.E. y don Juan J. B. de don Manuel
Aldá García y el que suscribe con el fin de cumplir
lo ordenado por V.V. en su superior decreto de fecha veintidós
de octubre del ochenta y seis, y previos los informes aportados por estas
autoridades, con los existentes en este puesto y los adqui-
ridos por la fuerza del mismo, con el fin de esclarecer los
hechos delictivos en los parrafos que a continuación se dete-
rman, y se le imputan a vecinos de dicha localidad JUAN FORT
Chillida, de cuarenta años de edad, casado, jornalero, con
domicilio en la calle La Vallada, han dado el siguiente resu-
lido.

- 1.- Si prestó garantías.- Si honor.
Lugar de estas.- No se puede precisar.
Fecha en que las prestó.- No se puede precisar.
Servicio prestado durante las mismas.- Ninguno.
- 2.- Motivos.- Por que fue obligado a pertenecer a la Col. solidaria.
Partidos políticos u organizaciones de tipo sindical en que
este sujeto afiliado.- Antes del Movimiento, Política ninguna.
Sindicatos, C.R.E., y durante el mismo Política ninguna, sindicato
C.R.E.
- Fecha de ingreso.- Desde el año 1934 a Abril de 1938
Motivos.- Por profesar su ideología.
Si ostentó cargos directivos.- No haber.
Cuales fueron estos.- Ninguno.
- 3.- Fechas y motivos de tal comportamiento.- Ninguno.
Actuación del propagandista y del partido u organización durante
el tiempo que ostentó como dirigente.- Ninguno.
- 4.- Cargos que ostentó en el Comité.- No se tiene noticias concre-
tas de haber formado parte del Comité.
Fechas y motivos del comportamiento.- Ninguno.
Actuación del Comité y del propagandista durante el tiempo que
formó parte del mismo.- Ninguno.
- 5.- Clase de propaganda que efectuó.- Se indicaba a vender y prestar
carácter sindical u cuando se solicitaban.
Si fué en mítines o en conversaciones particulares.- Las hechas
en conversaciones particulares de carácter de los particu-
lares que repartía.
Fechas y lugares donde se realizó.- Durante el Movimiento y en
esta localidad.
Períodos en que se expresó.- Ninguno.
Necesidad de tal propaganda.- Ninguna.
- 6.- Motivos y fecha de su comportamiento.- Ninguno.
al frente popular, y durante el mes de marzo de 1937.

Antes muestro de Gervera

5. Certificat de defunció de Manuel Salvador Miñana, víctima de la repressió franquista.

Fons: Centre de Documentació per a la Recuperació de la Memòria Històrica Local

6. Declaració indagatòria de Sebastián Viñes Salvador en sumaríssim militar.

67

Declaración indagatoria de Sebastián Viñes Salvador en Poncaire a veinte de Noviembre de mil novecientos veintayoch ante el Sr. Juan Millán J. J. asistido por mí el Secretario, comparendo el fiscalado del marqués, el cual se subordina a decir verdad en lo que sigue y se le pregunta, habiéndolo ofrecido así:

¿Preguntado a tenor del artículo 437 del Código de Justicia Militar, dice: Que es natural de Ordesa del Puerto provincia de Barthelme partido judicial de Uruaroz reino de Cyprus de estado casado de oficio Jornalero hijo de Sebastián y de Antonieta ha sido procesado por delito

Le sabe leer y escribir. Preguntado convenientemente manifestado, que nunca ha estado afiliado en una de las partidas políticas y sólo después del levantamiento se afilió a la URY para poder trabajar sin acompañar cargo directivo. Que en el mes de agosto de 1936 fue nombrado miembro del Comité de Defensa ocupando el cargo porque se le aconsejaron sus parientes Alfonso y Manuela que como tras muy pocas semanas que estando el declarante en el Comité freyavia a las de la O.N. y saldría al día de sus almas. Que sólo desconfió al día se desconfió unas más días protestando la dimisión que no le agradaban la asignación de los estancieros. Que estaba presente en la reunión en que el presidente del Comité de Defensa les recomiendo que iban a trasladar a los sacerdotes a Estación, en donde piense que el Comité acordara su detención al puerto, al comenzar el presidente este traslado al declarante se, igual que todos los demás miembros del Comité, no dijo nada a favor ni en contra, si bien aquella noche favoreció a los sacerdotes ignorando cuáles fueran los autores. Dice que no asistió a toda el banquete que se celebró en casa del sacerdote asesinada con los víveres que se encontraron en esta, pero sólo llegó al fiscal y sólo tomó un vaso de vino, ignorando que el declarante porque se dio esta banquete y asistió porque los miembros del Comité, que se ha interesado en los sucesos y que más de tres días ya que éstos se hacían por turno entre tales los inquietistas. Que puede avalar su veracidad: Manuela Segarra y Manuela. Leida que le fue esta su declaración la encuentra el fiscal y el declarante con 1.º de ley 1.º

Sebastián Viñes

7. Declaració indagatòria de Enrique Ciurana Cardona en sumaríssim militar.

45

Declaración indagatoria de Enrique Ciurana Cardona en Barcelona a mes de
Noviembre de mil novecientos veintay ocho
 ante el Sr. Juan Millar sub. ... existido por mi el Secretario.
 comparece el involucrado del proceso, el cual se autorizó a decir
 verdad en lo que supiere y a la pregunta, habiéndolo ofrecido así:

Interrogado a tenor del artículo 457 del Código de Justicia Militar, dice: Que se llama
 ... edad 49 años,
 natural de Barcelona provincia de Barcelona partido judicial
 de Vic ... de Barcelona ... de casado
 de oficio recadero ... de Dose ... y de Barcelona

Y ha sido procesado por delito

Al haber sido escribir. Preguntado convenientemente manifestado: que antes del movimiento
 estaba afiliado a I. P. sin desempeñar cargos directivos, habiendo sido
 de la Unión Civil a la U. G. T. siendo nombrado miembro de la Directiva, luego
 cuando las cosas de que tuvo posesión y cesó en dicho cargo. Fue a mediados
 el mes de agosto fue nombrado miembro del Comité estando en cargo unas veces
 de diez accionando el cargo por servir al P. P. y cuando en el mismo período
 las necesidades de su profesión le imponían desempeñarlas personalmente. Que
 estaba preso en la prisión en que el presidente del Comité ha cometido que
 iban a trasladar los detenidos de la prisión a las celdas, se le dio cuenta que
 que el Comité acordase la detención y la muerte, al comenzar el Presidente
 su traslado, el declarante, al igual que todos los demás miembros del Comité
 se dijo nada a favor ni en contra. Esta misma noche fueron trasladados los
 detenidos en las afueras de ... donde ignora que personas fueran los autores de
 las mismas. Que no fue citado para que compareciera al juzgado que se celebró
 en casa del abogado acusado con los señores entremetidos en la misma,
 que el declarante sólo estuvo unas cuantas horas como le iba preguntado de
 aquella en marzo a casa. Que se le intervinieron un fusil y un revólver
 que fueron arrojados en un cementerio de ... y ...
 "más que lo fue" esta su declaración la acompaña conferido firmada
 con 5 3 hoy fe

Enrique Ciurana

Fons: Centre de Documentació per a la Recuperació de la Memòria Històrica Local

8. Declaración de diversos testimonios en la Causa General de Cervera.

71

según antecedentes pertenecía el testigo, dice que nunca ha pertenecido al Comité Revolucionario y que únicamente perteneció con posterioridad al Movimiento a la Sindical U.G.T. que no puede aportar más detalle sobre lo que se le pregunta, que lo que de rumor público se dijo por el pueblo: En verano -no recuerda exactamente el mes- fueron detenidos tres desconocidos que se decía venían de la parte de Aragón y fueron asesinados en el Rio Seco de Cervera. que no sabe quienes pudieran ser las victimas ni sus asesinos, ni puede aportar ningún detalle más, por ignorarlos.

Preguntado para que indique los nombres de los componentes del Comité Revolucionario, dice que los ignora, pues únicamente se dedicó a su trabajo -que era en el campo- y que no se enteraba de nada de lo que en el pueblo ocurría.

Preguntado si tiene algo que manifestar, dice que no.

Ratificase previa lectura y firma con S.S. Doy fé.

Joaquín de Merve *Joaquín de Merve* *Antonio de Salas*

DECLARACION DEL TESTIGO)
 JOAQUIN ADELL MESSEGUER) En Castellón de la Plana a cinco de Mayo de mil novecientos cuarenta y cuatro.

Ante el Ilmo. Sr. Fiscal, delegado para la instrucción de la Causa General de Castellón de la Plana y su Provincia, comparece el testigo anotado al margen, de cuarenta años de edad, natural de Catí y vecino de Cervera del Maestre, domiciliado en la Masía de Exaudi, labrador, de estado casado, que no ha sido procesado y despues de prestar juramento de decir verdad y enterado de las penas por falso testimonio, fué interrogado y DICE: - Qué no sabe nada, del cadáver de un desconocido aparecido en la masía Exaudi, en Agosto de 1936, ya que el declarante no residía entonces en dicha masía, del trabajo de cuyas tierras se ha encargado despues de la liberación del pueblo. Tal vez puedan aportar datos, el dueño de la masía, D. Miguel Traver, Abogado, vecino de Cuevas de Vinromá y Sebastian Ballester, vecino de Cervera del Maestre, que cree era el masobero en la fecha que se indica.

Ratificase previa lectura y firma con S.S. Doy fé.

Joaquín de Merve *Joaquín de Merve* *Antonio de Salas*

DECLARACION DEL TESTIGO)
 VICENTE ANTONANZAS LUCAS) En Castellón de la Plana a cinco de Mayo de mil novecientos cuarenta y cuatro.

Ante el Ilmo. Sr. Fiscal, delegado para la instrucción de la Causa General de Castellón de la Plana y su Provincia, comparece el testigo anotado al margen, de cuarenta y cuatro años de edad, natural de Castellón y vecino de Cervera del Maestre, domiciliado en Calle General Palau, de estado casado, labrador, que no ha sido procesado y despues de prestar juramento de decir verdad y enterado de las penas por falso testimonio, fué interrogado y DICE:

Que aunque en Agosto de 1936 vivía en la masía de Tomas Llorens, no se enteró del asesinato de ningún desconocido aparecido en la Masía de Exaudi, creyendo que podrán aportar los detalles que se interesan, el dueño de la misma D. Miguel Traver y el entonces encargado de las tierras de dicha masía, Sebastian Ballester.

Ratificase previa lectura y firma con S.S. Doy fé.

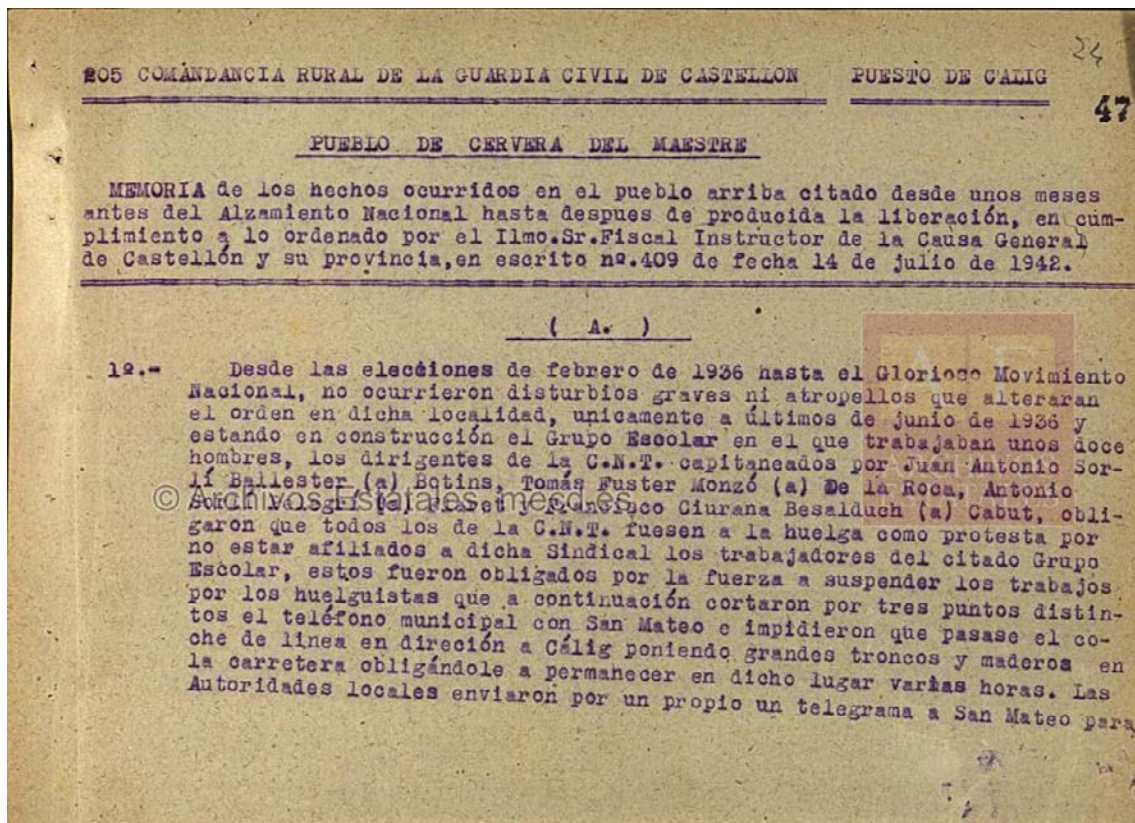
Vicente Antonanzas

Joaquín de Merve *Joaquín de Merve* *Antonio de Salas*

© Archivos Estatales, mecd.es

A E
 ARCHIVOS ESTATALES

9. Document de la Causa General de Cervera on es testimonia la construcció del Grup Escolar de Cervera del Maestrat.

10. Document de la Causa General de Cervera on es relaten tots els fets delictius succeïts en la població abans de l'entrada de les tropes franquistes.

8.944.657

14

ESTADO NUMERO 3

Ayuntamiento de Cervera del Maestró
Partido Judicial de San Mateo

RELACION de tormentos, torturas, incendios de edificios, saqueos, destrucción de iglesias y objetos de culto, profanaciones y otros hechos delictivos que por sus circunstancias, por la alarma o el terror que produjeron deban considerarse como graves, con exclusion de los asesinatos, que fueron cometidos en este término municipal durante la dominación roja

Hoja 4 - 1

Fecha en que se cometió el delito	SUCINTA RELACION DEL HECHO DELICTIVO	NOMBRES Y DOMICILIO DEL PERJUDICADO	Personas sospechosas de participación en el delito	
			Seu nombres y apellidos	Seu paradero actual
19 de abril 1936	Fuè saquejats el domicili de Sr. Manuel Pelaez Torro, situat en la casa del jornal Pelaez, el qual se feren moltes coses, robar i donar coses que passen.	Manuel Pelaez Torro	Manuel Garcia Pardo Francisco Galiana Escudé	Carcel L'ajuntament
idem	Fuè també saquejat el domicili de Sr. Esteban Ballester Artiga, situat en la Plaça, del qual se feren moltes coses, robar i donar coses que passen i se va robar el seu propietari en la Plaça "Molina" i als homes del poble que entraven al parador, accions, i una.	Esteban Ballester Artiga	Esteban Lodi Artiga Juan Garcia Linares	L'ajuntament Carcel
idem	Fuè també saquejat el domicili de Sr. Vicente Laca, situat en la casa de la Plaça, el qual se feren moltes coses, robar i donar coses que passen.	Vicente Laca	Los mismos y Esteban Lodi Artiga	Carcel
idem	També fuè saquejat el domicili de Sr. Esteban Garcia Moya, situat en la Plaça, el qual se feren moltes coses, robar i donar coses que passen.	Esteban Garcia Moya	Los mismos	
idem	També fuè saquejat el domicili de Sr. Manuel Molina Labrador, el qual se feren moltes coses, robar i donar coses que passen.	Manuel Molina Labrador	En comú de Sr. Josep i Sr. Pardo	Carcel
idem	També fuè saquejat el domicili de Sr. Felipe Cardona Ballester, situat en la Plaça, el qual se feren moltes coses, robar i donar coses que passen i se va robar el Sr. Pardo.	Felipe Cardona Ballester	Manuel Molina Labrador Juan Cardona Ballester	L'ajuntament Carcel
idem	També fuè saquejat el domicili de Sr. Manuel Escudé Torro, situat en la Plaça, el qual se feren moltes coses, robar i donar coses que passen.	Manuel Escudé Torro	Los mismos	
11 de mayo 1936	També fuè saquejat el domicili de Sr. Esteban Ballester Artiga, situat en la Plaça, el qual se feren moltes coses, robar i donar coses que passen i se va robar el Sr. Pardo.	Esteban Ballester Artiga	Los mismos Manuel Ballester Manuel y Esteban Torro	L'ajuntament Carcel
12 de julio 1936	La Iglesia Parroquial de esta villa fuè profanada y destruida sus tabernacles y otros, así como muchos objetos que se encuentran en la misma.		Los mismos y Juan Luis Pardo Josep Ballester Pardo y otros, como que se han sido profanados y destruidos.	L'ajuntament Carcel
12 de julio 1936	La misma ocurrió en la Iglesia del Póden don Esteban en la casa de Sr. Esteban Ballester.		Manuel Escudé Torro	Carcel

© Archivos Estatales, mecd.es